

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет

ДОБРОВОЛЬСЬКА ОКСАНА ЯРОСЛАВІВНА

Добровольська
УДК 811.111'04'373.46

РЕКОНСТРУКЦІЯ РОЗВИТКУ
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ
СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
(на матеріалі агентивно-професійної лексики XI–XV століть)
10.02.04 — германські мови

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ — 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному лінгвістичному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант доктор філологічних наук, професор
Гамзюк Микола Васильович,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра германської філології,
завідувач кафедри

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Буніятова Ізабелла Рафаїлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра германської філології,
завідувач кафедри

доктор філологічних наук, професор
Потапенко Сергій Іванович,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
кафедра германської філології,
завідувач кафедри

доктор філологічних наук, професор
Зацний Юрій Антонович,
Запорізький національний університет,
кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови,
завідувач кафедри

Захист відбудеться "18" червня 2018 р. о 10.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 26.054.04 в Київському національному лінгвістичному університеті (03150, МСП, м. Київ–
150, вул. Лабораторна, 5/17)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного
лінгвістичного університету (03150, МСП, м. Київ–150, вул. Велика Васильківська, 73)

Автореферат розісланий "17" травня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.І. Терехова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Проблеми мовної еволюції та її причинної зумовленості отримували різне трактування упродовж історії мовознавства у працях В. фон Гумбольдта, Я. Грімма, Ф. Шлегеля, А. Шлейхера, В. Вундта, Г. Штайнталя, О.О. Потебні, Г. Пауля, Б. Дельбрюка, Г. Остгофа, К. Бругмана, А. Мейє, Ш. Баллі та ін. Методологічною основою діахронічних студій є визнання мови історичною категорією, розуміння сутності процесу діалектичного розвитку мови у нерозривній єдності з розвитком суспільства під впливом різнорівневих мовних і позамовних чинників та її пристосуванні до мінливих умов спілкування, тлумачення системної організації мовної структури і функціонування мовних знаків як основних властивостей мови (В. фон Гумбольдт, І.І. Срезневський, А. Шлейхер, Г. Штайнталь, О.А. Потебня, І.А. Бодуен де Куртене). Найзагальнішим напрямком розвитку мови є її поступове та відносно вдосконалення у вигляді загальних тенденцій під впливом діалектичної єдності системно-мовних і позамовних чинників; поглиблене вивчення суспільних функцій мови з позиції історизму дає можливість вирішувати *актуальні мовознавчі проблеми* чинників розвитку, взаємодії мови і суспільства, взаємного збагачення мов у різні історичні періоди, опису еволюції мови у структурному та функційному аспектах і в аспекті мовної ситуації, інтегрування вивчення закономірностей розвитку мови до *загальної проблеми мовної зміни*, пояснення причин мовного розвитку для розкриття їх загального спрямування, змісту, масштабів, результатів, датування, процесу реалізації (О.С. Ахманова, Р.О. Будагов, І.Р. Буніятова, М.М. Гухман, Ю.О. Жлуктенко, Б.М. Задорожний, Ю.А. Зацний, Г.Г. Івлева, Е. Косеріу, О.С. Кубрякова, Е.А. Макаєв, В.В. Михайленко, О.М. Мороховський, Е.Я. Мороховська, Є.Д. Поливанов, М.М. Полюжин, Г.Г. Почепцов, Т.А. Расторгуєва, В.П. Секирин, С.В. Семчинський, Б.О. Серебренников, Л.М. Скредина, О.І. Смирницький, Ю.С. Степанов, О.Д. Швейцер, Ю.І.Шевчук, В.М. Ярцева). У сучасній лінгвістиці обґрунтовують новий напрямок — комплексне вивчення, що бере до уваги історію й соціальні аспекти мови, — інтегративний опис впливу зовнішніх чинників на функціонування й розвиток лексичного складу мови у плані діахронії (О.В. Бондаренко, В.К. Журавльов, М.О. Кашеєва, Г.Г. Котов, Е.М. Ляпкина, Л.О. Манерко). *Актуальність* становить поглиблення *теорії мовної еволюції*, зокрема концепцій мовних змін та зовнішньої історії мови, і *теорії сучасної системної лінгвістики* (Г.П. Мельников, Л.Г. Зубкова, А.А. Полікарпов, О.О. Кретов) новими даними з історії розвитку найбільш динамічного мовного рівня — її словникового складу, зокрема щодо розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови.

Актуальним завданням сучасного мовознавства та одним із ключових завдань сучасної теорії англійської мови є вирішення різноманітних *проблем теорії запозичення* — одного із способів збагачення словникового складу мови й особливого чинника мовного розвитку; *дискусійними є проблеми* встановлення етимологічного складу середньоанглійської мови (унікального об'єкта впливу суспільно-історичних факторів, які окреслили мовну ситуацію), а також *питання*

визначення сфер іншомовного впливу, хронології та асиміляції запозичень, оскільки досі не вирішено *проблему* "переродження" англійської мови внаслідок нормандського впливу: трактуванню запозичень як основного шляху розвитку словникового складу англійської мови прихильниками її "змішаного характеру" (A. Vaugh, H. Bradley, J. Derocquigny, O.F. Emerson, J. Greenough, D. Kitteridge, B.A. Groom, O. Jespersen, T.R. Lounsbury, G.H. McKnight, L.P. Smith, E. Weekley) протистоять погляди про збагачення її словника за рахунок словотворення, тобто власними ресурсами (Н.М. Амосова, В.П. Секирин, А.М. Ельдаров).

У ракурсі чинників мовної еволюції цінним об'єктом для лінгвістичного аналізу є лексико-семантична група агентивно-професійних назв, які становлять широко представлену і постійно доповнювану систему, є різноманітними за структурою, семантичними особливостям, мають тривалу історію. У германському мовознавстві здійснено низку досліджень етимології, структурно-семантичних і ономазіологічних особливостей *nomina-agentis* (І.Г. Дегтярь, Т.В. Караїчева, К.В. Мельник, О.М. Позднякова, С.Р. Прохорова, Г.В. Чекунаєва, М.О. Черкас, Н.М. Шевцова), зокрема в середньоанглійській мові (Л.Б. Кузнецова, Л.А. Никитина). Назвам осіб за професією надано структурно-семантичну характеристику, досліджено їх функціонування з ономазіологічної та лінгвокогнітивної позицій на матеріалі сучасних мов, зокрема англійської (Ю.Ф. Бернацька, Т.С. Давидова, М. Халилова), німецької (А.А. Бекбалаєв, Н.В. Кожанова, О.Ю. Новикова, М.Г. Федотова), французької (І.І. Звонарьова); здійснено їх дослідження у лінгвокогнітивному аспекті та в ракурсі чинників мовної еволюції (Е.М. Ляпкина), зіставні дослідження в семантичному, структурному і стилістичному аспектах (Л.І. Васильєва, А.В. Душкин, О.В. Кашпур, Т.Х. Мухиддинова); вивчено відображення когнітивного ускладнення професійної діяльності в динаміці словотворчих моделей, надано аналіз їх ономазіологічної структури в термінах ролівої граматики (Н.В. Шилова); в ономазіологічному ракурсі досліджено давньо- та середньоанглійські назви осіб за професією, встановлено способи номінації й ознаки, закладені в їх основу (Т.Ф. Солонович); численні лінгвістичні праці слугують лексикографічними джерелами англійської історичної лексикології (E. Ekwall, G. Fransson, A.D. Mills, B. Thuresson). *Актуальним* є дослідити агентивно-професійну лексику середньоанглійської мови в системно-функційному та історико-етимологічному ракурсах, в аспекті мовних змін і детермінантного аналізу.

Актуальність розробки теми дисертації визначено низкою причин: *по-перше*, необхідністю створення на загальнометодологічних засадах системології й сучасної системної лінгвістики специфічного методологічного підґрунтя для системно-функційної історичної лексикології, розробки теоретико-методологічної й методико-емпіричної процедури системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи в аспекті детермінантного аналізу, застосуванні її на матеріалі середньоанглійської мови, зокрема лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв XI–XV ст.; *по-друге*, потребою у комплексному розкритті проблем теорії мовної еволюції, теорії мовних змін, теорії сучасної системної лінгвістики, теорії мовної інтерференції й сучасної теорії англійської

мови в параметрах складної динамічної адаптивної системи на базі великого емпіричного матеріалу упродовж тривалого хронологічного зрізу, зокрема цілісної лексико-семантичної групи в кількох різновидах функціонування упродовж середньоанглійського періоду; *по-третє*, вимогою поглибленого і всебічного дослідження теоретико-прикладних проблем систематизації лексичного складу середньоанглійської мови, деривації, варіювання, асиміляції запозичень, узусу й динаміки мовних процесів; *по-четверте*, нагальністю створення теоретико-прикладної бази для вдосконалення методики викладання іноземних мов у вузах шляхом розробки багатоаспектних програм курсів лекцій та практичних занять з історичної лексикології, діалектології, дериватології, фонетики, лексикографії, графіки й орфографії англійської мови; *по-п'яте*, потребами англійської історичної лексикографії (укладання діяхронічного тезаурусу, зіставного компендіуму різних зрізів розвитку мови, історико-етимологічного словника синонімів середньоанглійської мови, словника динаміки запозичень).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках комплексної наукової теми кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету «Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діяхронії» (Вчена рада КНЛУ, протокол № 7 від 24.02.2011 р.). Уточнену тему дисертації затверджено Вченою радою КНЛУ (Протокол №19 від 8.06. 2017).

Мета і завдання відповідно до предмета і об'єкта дослідження. *Мета дослідження* — реконструювати розвиток лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв XI–XV ст. на засадах методології системно-функційної історичної лексикології та методичного алгоритму реконструкції розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови. *Основні завдання дослідження:* 1) обґрунтувати методологію системно-функційної історичної лексикології як нового напрямку в лексикології та підґрунтя для системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи — теоретико-методологічної й методико-емпіричної процедури в аспекті детермінантного аналізу в руслі загальної системологічної методології наукових досліджень та принципів сучасної системної лінгвістики; 2) окреслити специфіку методів лінгвістичного аналізу й методики емпіричного дослідження, а також етапи їх застосування у процесі реконструкції розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови; 3) застосувати розроблену методику й апробувати ефективність методів системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи на матеріалі лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови для вирішення проблеми дисертаційного дослідження, а також для розв'язання низки теоретичних і теоретико-прикладних проблем англійської історичної лексикології. *Предмет дослідження* — теоретико-методологічна й методико-емпірична процедура системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи. *Об'єкт дослідження* — лексико-семантична система середньоанглійської мови, зокрема її апелятивна і пропріальна агентивно-професійна лексика.

Фактичний матеріал дисертації становить лексико-семантична група середньоанглійських апелювативних та пропріальних агентивно-професійних назв — 2417 семем, у т. ч. 2015 антропонімних основ 7429 фонографічних варіантів назв прізвищового типу, зафіксованих у 10204 слововживаннях (розрізнення номінативних одиниць на загальні / власні назви здійснено за їх класифікаційною та ідентифікаційною функціями у вузькому та широкому контекстах середньоанглійської писемності). Джерельною базою фактичного матеріалу дисертації є історико-етимологічні лексикографічні праці: 1) історико-етимологічний словник *The Oxford English Dictionary. 2nd ed. / edited by John Simpson and Edmund Weiner. In 20 Vol. Oxford, 1989*; 2) історико-етимологічний словник середньоанглійської мови *Middle English Compendium. University of Michigan Digital Library Production Service, 2001–2013. 15000 p.*; 3) історико-етимологічний ономастичний словник *Reaney P.H. A Dictionary of British surnames. London, 1966. 366 p.*, з яких здійснено суцільну вибірку апелювативів та відапелювативних назв прізвищового типу періоду активного формування прізвищової системи англійської мови, вжитих у вузькому (антропонімна формула) і широкому (антропонімна формула у складі речення) контекстах.

У дисертації використано **поняттєвий апарат** історичної й сучасної системної лінгвістики і напрацьовано термінологічний апарат системно-функційної історичної лексикології уведенням нових термінів: коефіцієнт фонографічної варіантності антропоніма у складі антропонімних формул, коефіцієнт частотності слововжитку антропоніма у складі антропонімної формули, середній коефіцієнт фонографічної варіантності антропонімів у складі антропонімних формул, середній коефіцієнт частотності слововжитку антропонімів у складі антропонімних формул, системно-функційна реконструкція розвитку лексико-семантичної системи, ступінь функційної асиміляції запозиченої лексики, функційна асиміляція запозичення, функційний різновид лексики, функційний різновид узусу.

Методи дослідження. У дисертації розроблено авторську *концепцію* та *методичний алгоритм* системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи, що поєднує *методику* і *комплекс методів*, що охоплює традиційні, загальнонауковий індуктивно-дедуктивний і лінгвістичний порівняльно-історичний методи, а також нові методи системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи як специфіковані для системно-функційної історичної лексикології методи сучасної системної лінгвістики — логічні процедури прийомів і способів отримання вивідних знань щодо еволюції лексико-семантичної групи: 1) *метод* дедуктивного системного пояснення ознак еволюції лексико-семантичної групи на основі формулювання внутрішньої детермінанти; 2) *метод* врахування синтагматичних характеристик елементів при вивченні і поясненні парадигматики лексико-семантичної групи; 3) *метод* опису парадигматики лексико-семантичної групи через її синтагматику; 4) *метод* врахування недискретної синтагматики при поясненні дискретних синтагматичних взаємодій у лексико-семантичній групі; 5) *метод* перевірки правомірності синхронічних пояснень внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи даними діахронії; 6) *метод* пояснення недискретних синтагматичних відношень в лексико-семантичній групі через дискретні парадигматичні.

Наукова новизна отриманих результатів. 1. У руслі загальної системологічної методології наукових досліджень, а також на базі основних комплементарних принципів теорії сучасної системної лінгвістики і дослідження мови як динамічного об'єкта дійсності *розроблено новий системно-функційний підхід* до вивчення лексико-семантичної системи в історико-етимологічному ракурсі та *сформовано новий напрямок лінгвістичного пошуку* — системно-функційну історичну лексикологію, побудовану на інтерпарадигмальних принципах історизму й системності, інтегрованих до визначення підпорядкування розвитку окремої лексико-семантичної групи (далі — ЛСГ) її детермінанті та дії законів діалектики в руслі закономірностей мовної еволюції і впливів різнорівневих чинників.

2. На загальнометодологічних засадах системології, *специфіковано* принципи сучасної системної лінгвістики та *розроблено принципи* системно-функційної історичної лексикології, зокрема принципи матеріальності об'єктів (мовного субстрату і мовленнєвого потоку), їх просторової й часової мірності, тріадичності як умови системності розгляду лінгвістичних категорій і процесу еволюції та підґрунтя *принципів* функційної узгодженості узусу й норми, внутрішньомовного і зовнішньомовного, реалізованих і нереалізованих потенцій мовної системи, системних і несистемних мовних фактів, синтагматики й парадигматики, синхронії та діахронії, які розглянуто у тріадах, ієрархічно підпорядкованих як частина — ціле у складі тріади мова — мовлення — функція.

3. На теоретико-методологічній базі системно-функційної історичної лексикології *вперше специфіковано методи і гносеологічні прийоми* сучасної системної лінгвістики для формування *нового методичного алгоритму* системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи — теоретико-методологічної й методико-емпіричної процедури, що полягає в об'єднанні результатів детермінантного аналізу її підсистем (лексико-семантичних груп у їх сукупності) та охоплює інтегроване до вивчення загальних законів, закономірностей і тенденцій розвитку окремої лексико-семантичної групи в ракурсі дії чинників мовного еволюції багатовекторне дослідження взаємної узгодженості й підпорядкування онтологічних та функційних властивостей лексико-семантичної групи певного періоду мовного розвитку її детермінанті.

4. *Запропоновано нове вирішення* наукової проблеми мовної еволюції в лексико-семантичній системі та *вперше реалізовано* проблемно-орієнтоване дослідження розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови в руслі *нового системно-функційного підходу*, побудованого в рамках теорії сучасної системної лінгвістики на принципах системно-функційної історичної лексикології та на основі *авторської концепції* реконструкції розвитку семантичної системи як *нового методичного алгоритму* комплексного інтегративного дослідження *специфічного об'єкта дослідження* — лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови — як *нового фактичного матеріалу*, здобутого із застосуванням *нових гносеологічних системно-функційних прийомів* опрацювання лексикографічних джерел.

5. *Розвинуто поняття* мовної детермінанти на рівні лексико-семантичної системи у вигляді сукупності детермінант окремих її складових (лексико-семантичних груп) у проявах на глибших ярусах, зокрема у взаємодії між фонологічним, морфологічним і лексико-семантичним ярусами; *вперше* на рівні окремої лексико-семантичної групи *сформульовано* внутрішню детермінанту, яка визначає функційно значущі характеристики компонентів системи та зв'язків між ними і розвивається під впливом зовнішньої детермінанти (фактора, що визначає функційну характеристику всієї системи): комунікативний ракурс висловлювання як стала характеристика номінативних смислів типових висловлювань і найважливіша властивість мовного типу (детермінанта мови) вимагає певного функційного навантаження лексичної одиниці, формуючи зумовлену зовнішньою детермінантою (запитом надсистеми) внутрішню детермінанту лексико-семантичної групи — функційну диференціацію лексики за виконуваними у мовленнєвому колективі функціями класифікації й ідентифікації та визначаючи у мовленні різновиди узусу (кодифікованої норми) за ступенем усталеності, тобто за наближенням до норми на етапі входження до системи мови (неусталений, обмежено-нормований, усталений).

6. *Уперше реалізовано* детермінантний аналіз окремої лексико-семантичної групи, тобто визначено специфіку взаємоузгодження її онтологічних і функційних властивостей та підпорядкування комплексу мовних змін детермінанті лексико-семантичної групи як вираження підтримки детермінанти мови на рівні лексико-семантичної групи.

7. *Уперше визначено* зовнішню детермінанту ЛСГ агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, тобто вивчено зміни мовної ситуації середньоанглійського періоду з метою встановлення функційного запиту надсистеми (мовного колективу) на виконання системою функції ідентифікації.

8. *Уперше встановлено* внутрішню детермінанту ЛСГ агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, тобто визначено функційне навантаження лексичної одиниці як втілення детермінанти (комунікативного ракурсу висловлювання) англійської мови — комунікативного ракурсу події.

9. *Уперше досліджено* процес мовних змін у межах ЛСГ агентивно-професійних назв у різних її функційних різновидах (за виконанням функції класифікації та функції ідентифікації).

10. *Уперше вивчено* специфіку варіювання (функційної варіативності та фонографічної, лексико-морфологічної, лексико-семантичної і номінативної варіантностей) ЛСГ агентивно-професійних назв упродовж XI –XV ст. із залученням даних давньо- та новоанглійського періодів.

11. *Уперше встановлено* специфіку підпорядкування характеристик ЛСГ агентивно-професійних назв, тобто її лексико-семантичного складу, функційної диференціації, етимологічного складу, структурно-семантичної характеристики словотворчих полів, якісних змін та динаміки мовних процесів у межах досліджуваної ЛСГ, детермінанті англійської мови.

12. *Уперше науково доведено* реконструктивний потенціал середньоанглійської антропонімії, зокрема прізвищевої системи періоду її

активного становлення, на підставі наукової вагомості отриманих результатів комплексного аналізу та відновлення лексики середньоанглійського періоду із розширенням на 43% відомостей про склад ЛСГ агентивно-професійних назв.

13. *Уперше* стосовно до окремої ЛСГ, зокрема агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, *виявлено* діалектичну єдність стабільності функціонування і розвитку у проявах а) дії універсальних законів діалектики, б) загальних тенденцій мовної еволюції.

14. *Уперше* стосовно до окремої ЛСГ, зокрема агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, *встановлено* специфіку впливів а) внутрішньомовних, б) зовнішньомовних, в) позамовних чинників її розвитку.

15. *Уперше* стосовно до окремої ЛСГ, зокрема агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, *визначено* основні причини і домінуючі її еволюції та *вперше підтверджено* підпорядкування мовній детермінанті ЛСГ її онтологічних і функційних властивостей, що формують комплекс мовних змін, у проявах функційної узгодженості узусу й норми, внутрішньомовного і зовнішньомовного, реалізованих і нереалізованих потенцій мовної системи, системних і несистемних мовних фактів, синтагматики й парадигматики, синхронії та діахронії, розглянутих у тріадах, ієрархічно підпорядкованих як частина — ціле у складі тріади мова — мовлення — функція, які виявляють основні системні ознаки досліджуваної ЛСГ як динамічної адаптивної системи.

Теоретична значущість результатів дисертації полягає в теоретичному узагальненні і новому вирішенні наукової проблеми мовної еволюції в лексико-семантичній системі середньоанглійської мови: 1) створення на загальнометодологічних засадах системології та принципах сучасної системної лінгвістики методології системно-функційної історичної лексикології та розробці принципів системно-функційної історичної лексикології як теоретико-методологічного підґрунтя нового підходу до історико-етимологічного дослідження лексико-семантичної системи середньоанглійської мови та нового напрямку лінгвістичного пошуку; 2) розширення аналітичного та методичного апарату сучасної системної лінгвістики розробкою методичного алгоритму системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи, що полягає в об'єднанні результатів детермінантного аналізу її підсистем (окремих лексико-семантичних груп у їх сукупності) у руслі загальної системологічної методології лінгвістичних досліджень і охоплює інтегроване до вивчення загальних законів, закономірностей і тенденцій розвитку окремої лексико-семантичної групи в ракурсі дії системно-мовних та позамовних чинників багатовекторне дослідження взаємної узгодженості і підпорядкування мовній детермінанті її онтологічних та функційних властивостей; 3) застосування нового дослідницького алгоритму на матеріалі лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв XI-XV ст. із отриманням нових і значущих результатів для теорії мовної еволюції, теорії мовних змін, теорії сучасної системної лінгвістики, теорії мовної інтерференції, сучасної теорії англійської мови, зокрема для розв'язання проблем систематизації лексичного складу, його функційної диференціації, узусу, деривації, варіювання, функційної асиміляції лексичних

запозичень, та 4) окреслення концептуальних перспектив використання на новому матеріалі в їх спрямуванні на виявлення закономірних зв'язків між мовними характеристиками на всіх рівнях еволюції.

Практичне значення отриманих результатів: 1) у теоретико-прикладних лінгвістичних сферах, зокрема в історичній лексикології, ономастиці, діалектології, дериватології, фонетиці й орфографії, у практиці лексикографії з укладання історичних словників апеллятивної / пропріальної лексики (діахронічного тезаурусу, зіставного компендіуму різних зрізів розвитку мови, словника динаміки запозичень, історико-етимологічного словника синонімів середньоанглійської мови); 2) у розробці багатоаспектних програм вузівських курсів лекцій і практичних занять з історії й лексикології англійської мови та загального мовознавства; 3) у науково-дослідницькій роботі студентів, магістрів та здобувачів наукових ступенів.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки апробовано на *тридцяти п'яти* наукових зібраннях філологів, серед яких: 1) два міжнародні лінгвістичні конгреси: (Ялта, 2009, 2012); 2) двадцять чотири міжнародні конференції: "Филология и культура" (Тамбов, 1999), "Іноземна філологія на межі тисячоліть" (Харків, 2000), "От слова к тексту" (Мінськ, 2000), "Наукова спадщина професора С.В. Семчинського" (Київ, 2001), "Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть" (Ялта, 2001), "Форма, значение и функции единиц языка и речи" (Мінськ, 2002), "Функциональная лингвистика. Итоги и перспективы" (Ялта, 2002), "Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации" (Ялта, 2003), "Функциональное описание естественного языка и его единиц" (Ялта, 2004), "Функционализм как основа лингвистических исследований" (Ялта, 2005), "Язык и мир" (Ялта, 2006, 2007), "Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень та дидактичні особливості викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі" (Львів, 2007), "Новітні обрії розвитку германської та романської філології" (Запоріжжя, 2007), "Мова і культура" (Київ, 2007, 2008), "Пріоритети германського та романського мовознавства" (Луцьк–Світязь, 2010, 2016), "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кіровоград, 2008), "Взаємодія етнічних і планованих мов у контексті європейської інтеграції" (Луцьк, 2013), "Перші Почепцовські читання" (Київ, 2013), "Универсальное и национальное в языковой картине мира" (Мінськ, 2015), "Актуальні проблеми термінології, перекладу і філології: виклики і перспективи" (Чернівці, 2016), "Science without boundaries — development in the 21st century" (Угорщина, Будапешт, 2016); 3) вісім всеукраїнських конференцій: "Культурний потенціал мовного знака і концептосфера етносу" (Київ, 2001), "Ретроспективи і перспективи української ономастики" (Кіровоград, 2001), "Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та європейської і американської літератур" (Черкаси, 2004), "Розвиток світової лінгвістики, літератури та перекладознавства" (Черкаси, 2007), "Пріоритети германського та романського мовознавства" (Луцьк–Світязь, 2007, 2008), "Конференція пам'яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича" (Житомир, 2008), "Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства" (Одеса, 2010); 4) наукове читання, присвячене пам'яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича (Житомир, 2007).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертації викладено у *сорока* одноосібних наукових працях – *основні наукові результати дисертації* опубліковано в *тридцяти п'яти* працях, серед яких *одна* монографія "Агентивно-професійна лексика в історії англійської мови: деривація і таксономія", *шістнадцять* статей у наукових фахових виданнях України, *п'ять* статей у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, *десять* статей в іноземних виданнях (закордонних періодичних наукових фахових виданнях), *три* статті в інших виданнях (неперіодичних збірниках наукових праць із); *апробацію матеріалів дисертації* засвідчують *п'ять* наукових праць.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з таких структурних елементів: реферату, анотацій, змісту, переліку скорочень та умовних позначок, основної частини (вступу, п'яти розділів, висновків, рекомендацій), переліку джерел посилання (460 позицій), переліку довідкових та лексикографічних джерел (23 позиції), 14 додатків. Дисертацію ілюструють 96 таблиць. Обсяг основного тексту дисертації – 398 сторінок, загальний обсяг – 770 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** розкрито значущість наукової проблеми, наведено підстави для розробки теми, обґрунтовано необхідність проведення дослідження і надано його загальну характеристику: мета і завдання відповідно до предмета і об'єкта, матеріал, методи, наукова новизна, теоретична значущість, апробація результатів, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами а також практичне значення отриманих результатів.

У **розділі 1** "Наукова парадигма дослідження мовної еволюції" висвітлено методологічну базу нового напрямку лінгвістичного пошуку – системно-функційної історичної лексикології й методичної процедури системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи. Виходячи із загальнометодологічних принципів системології та принципів сучасної системної лінгвістики, сформульовано принципи системно-функційної історичної лексикології – підґрунтя для методів і методичного алгоритму реконструкції еволюції лексико-семантичної системи: принцип матеріальності об'єкта дослідження як системи номінативних одиниць із притаманними їй онтологічними та функційними властивостями, зокрема лексико-семантичної системи середньоанглійської мови та її складової – ЛСГ агентивно-професійних назв, що виконують номінативну функцію, називаючи поняття узагальнених рис класів об'єктів (функція класифікації) та індивідуальних представників цих класів (функція ідентифікації); принцип просторової мірності об'єкта дослідження у проявах взаємозв'язку одиниць різних ярусів (зокрема, фонологічного, морфологічного і лексико-семантичного ярусів середньоанглійської мови) та протиставленні надсистемі (мовному колективу, зокрема мовному колективу середньовічної Англії) як зовнішній сфері свого функціонування, а також часової мірності динамічної системи, що змінює свої параметри у процесі становлення протягом певного етапу дослідження (зокрема, протягом середньоанглійського); принцип тріадичності як умова системності розгляду процесу еволюції, зміни і

становлення лексико-семантичної системи, зокрема підсистеми агентивно-професійних назв середньоанглійської мови — цілісного об'єкта, що розвивається, тобто реалізуємо вивчення її як об'єкта у розвитку цілісної сукупності своїх підсистем, розподіляючи її характеристики за трьома розрядами: умова як матерія (матеріал) процесу змін — образи узагальнених рис класів об'єктів та образи індивідуальних представників цих класів; причина як форма перебігу процесу змін — номінативні одиниці (апелятиви або оніми, зокрема АПН (далі — АПН) як номінативні одиниці з функціями класифікації / ідентифікації, які вони виконують у своїй надсистемі — мовному колективі); наслідок як кінцевий зміст — новий якісний стан системи агентивно-професійних назв наприкінці середньоанглійського періоду.

Загальна проблематика реконструкції розвитку лексико-семантичної системи мови, реалізованої на матеріалі окремої лексико-семантичної групи середньоанглійської мови, інтегрує такі *дослідницькі проблеми*: 1) специфіка семантичних сфер (лексико-семантичний склад та кількісне наповнення ЛСГ, її підгруп та синонімічних рядів; 2) функційна диференціація лексики (виконання функції класифікації / ідентифікації); 3) сфери та інтенсивність іншомовного впливу (етимологічний склад ЛСГ, її підгруп та синонімічних рядів, кореляція англійського власномовного (питомого і гібридного) / запозиченого в лексико-семантичній групі та її підгрупах; кореляція питомого / запозиченого в мотивувальній базі гібридних дериватів); 4) асиміляція запозичень (фонографічна варіантність і частотність слововжитку як ознаки формальної й функційної асиміляції та загальнонародної вживаності запозичень); 5) словотворча структура, способи і засоби словотвору лексичних одиниць (структурно-семантична характеристика словотворчих полів питомих назв і гібридизмів); 6) хронологічна стратифікація лексики для виявлення динаміки мовних процесів у межах ЛСГ та її кількісного наповнення; 7) якісні зміни лексичного складу (втрати, інновації, семантичний розвиток, семантичні заміщення); 8) сфери й інтенсивність дії різнорівневих чинників мовної еволюції; 9) прояви й масштаби відповідності змін загальним тенденціям мовної еволюції; 10) підпорядкованість онтологічних і функційних властивостей лексико-семантичної групи мовній детермінанті.

Керуючись загальною метою визначення методології системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи, зокрема середньоанглійської мови, для встановлення системної стабільності її функціонування в діалектичній єдності з розвитком під впливом різнорівневих мовних і позамовних чинників, *обґрунтовуємо детермінантний аналіз ЛСГ* агентивно-професійних назв XI–XV ст. (цінного об'єкта для лінгвістичного дослідження в ракурсі чинників мовної еволюції, історична динаміка якого відповідає вимогам теоретико-прикладного плану діахронічного дослідження закономірностей розвитку словникового складу мови під впливом системних факторів та позамовних процесів історичного розвитку матеріального й духовного життя суспільства), що полягає у вивченні специфіки взаємного узгодження їх онтологічних і функційних властивостей та підпорядкування цілісного комплексу мовних змін детермінанті ЛСГ як вираження підтримки детермінанти англійської мови на рівні окремої ЛСГ; тобто, керуючись загальнометодологічним принципом

системології, найбільш стійку властивість системи мови (її внутрішню детермінанту), що проявляється на найвищому ярусі (мовний тип) і підтримується всіма нижчими ярусами (зокрема, лексико-семантичним), *внутрішню детермінанту лексико-семантичної системи середньоанглійської мови* трактуємо як сукупність детермінант окремих її складових (лексико-семантичних груп), вивчаючи у проявах на глибших ярусах — у взаємодії між фонологічним, морфологічним і лексико-семантичним ярусами.

Приходимо до висновку, що детермінанта мови, тобто комунікативний ракурс висловлювання як стала характеристика номінативних смислів типових висловлювань і найважливіша властивість мовного типу (за Г.П. Мельковим), вимагає певного функційного навантаження лексичної одиниці, що, у свою чергу, формує зумовлену зовнішньою детермінантою (запитом надсистеми) внутрішню детермінанту лексико-семантичної групи як функційну диференціацію лексики за виконуваною у мовленнєвому колективі класифікаційною / ідентифікаційною функціями і визначає у мовленні різновиди узусу (кодифікованої норми) за ступенем усталеності, тобто за наближенням до норми на етапі входження до системи мови, зокрема, а) неусталений, б) обмежено-нормований (обмежений); в) усталений.

Зовнішню детермінанту лексико-семантичної групи, зокрема агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, встановлюємо на підставі вивчення змін мовної ситуації середньоанглійського періоду та визначаємо функційний запит мовного колективу як надсистеми досліджуваної ЛСГ на виконання нею певного різновиду номінативної функції, зокрема функції ідентифікації; обґрунтовуємо доцільність обрання ЛСГ агентивно-професійних назв як лінгвістичної бази дослідження мовної еволюції лексико-семантичної системи середньоанглійської мови на підставі того, що її характеризують соціальна значущість, складна й тривала історія розвитку, пов'язана з багатьма іншими явищами мови, динамічність, суттєвий кількісний склад, широта ієрархічної лексико-семантичної структури, багате представлення різновидів варіювання, велика різноманітність словотворчих засобів, комплексний етимологічний склад, великий часовий зріз побутування, багате представлення у письмових пам'ятках, а також лінгвістичний, соціальний та історичний аспекти агентивно-професійних назв як назв прізвищевого типу в ідентифікаційній і суспільно-правовій функції, соціолінгвістична і соціально-історична категоріальна значущість з багатою інформацією про особливості соціальної структури, побутового устрою і світогляду мовного колективу, що засвідчує стосовно до ЛСГ агентивно-професійної назв у середньоанглійський період специфічно великий запит її надсистеми на виконання функції ідентифікації.

Внутрішню детермінанту ЛСГ, зокрема агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, встановлюємо на підставі визначення їх функційного навантаження, тобто функційної диференціації як прояву мовної детермінанти (детермінанти англійської мови — комунікативного ракурсу події, за Г.П. Мельниковим) у межах окремої ЛСГ шляхом дослідження процесу мовних змін у системі досліджуваної лексики в різних її функційних різновидах, визначених за виконанням функцій класифікації / ідентифікації, на основі вивчення специфіки варіювання (функційної варіативності та фонографічної, лексико-морфологічної,

лексико-семантичної і номінативної варіантностей) протягом досліджуваного періоду мовного розвитку, залучаючи дані попереднього і наступного періодів, шляхом встановлення підпорядкування мовній детермінанті усього комплексу характеристик досліджуваної ЛСГ (її лексико-семантичного складу, функційної диференціації, етимологічного складу, структурно-семантичної характеристики словотворчих полів, якісних змін та динаміки мовних процесів у межах ЛСГ).

Загальну концепцію дисертації формулюємо на основі концепції мовних змін та концепції мовної еволюції і будуємо на загальнометодологічних принципах системології та принципах сучасної системної лінгвістики – динамічна стабільність функціонування цілісної лексико-семантичної системи середньоанглійської мови відбувається у діалектичній єдності з її розвитком, що є синтезом еволюції окремих лексико-семантичних груп, і підпорядкована мовній детермінанті у проявах детермінант лексико-семантичних груп у їх сукупності.

Гіпотеза дисертації: реконструкція розвитку лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, здійснена *за принципами* сучасної системної лінгвістики в системно-функційному аспекті та історико-етимологічному розрізі *шляхом* вивчення мовних змін (функційних / системних, формальних / семантичних), які становлять *підпорядкований мовній детермінанті* цілісний комплекс внутрішньосистемних і функційних характеристик ЛСГ, та *способом* фіксації варіювання (функційної варіативності та фонографічної, лексико-морфологічної, лексико-семантичної і номінативної варіантностей) у *кількох різновидах функціонування на тривалому часовому зрізі, становить логічно структурований процес* послідовності етапів комплексного лінгвістичного аналізу складових ЛСГ із метою встановлення відповідності характеристик мовних змін універсальними законами діалектики, загальним тенденціям мовної еволюції та мовній детермінанті, що *служитиме підтвердженням* системної стабільності (збереження якісної визначеності) функціонування середньоанглійської мови в діалектичній єдності з розвитком як проявах єдності структурно-функційної організованості та структурно-функційної варіативності в руслі тенденцій і закономірностей, поступового ускладнення й удосконалення як на пряму еволюції, що відбувається під впливом різнорівневих системномовних і позамовних чинників.

У **розділі 2** "Методика, методи й етапи реконструкції розвитку лексико-семантичної системи" описано методичні прийоми системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи та специфіка етапів їх застосування на матеріалі ЛСГ агентивно-професійних назв. На принципах системно-функційної історичної лексикології розробляємо методику (прийоми спостереження за безпосередніми проявами об'єкта вивчення і отримання вихідних знань про нього) і методи (прийоми логічного опрацювання вихідних даних) лінгвістичного пошуку в галузі історичної лексикології для потреб системно-функційної реконструкції розвитку, побудованих на новому, інтегрованому до синхронно-діахронічного вивчення явищ мовної еволюції в ракурсі її чинників системно-функційному підході в реалізації комплексного детермінантного аналізу онтологічних і функційних характеристик лексико-семантичної групи та встановлення характеристик комплексів мовних змін її

підсистем (зокрема, етимологічних груп досліджуваної лексики у межах функційних різновидів) як їх внутрішніх детермінант — складових внутрішньої детермінанти досліджуваної ЛСГ — на підставі таких *факторів*: 1) роль *функції класифікації та ідентифікації* в побутуванні агентивно-професійних назв у середньоанглійський період шляхом визначення їх *функційної диференціації* та узуальності; 2) лексико-семантичне групування усього корпусу ЛСГ та специфіка його у межах *функційних різновидів*; 3) етимологічний склад ЛСГ та основ гібридних похідних і *диференціація функційних різновидів* за етимологічним складом; 4) лексико-семантичне групування запозичень та основ гібридизмів у межах *функційних різновидів* для встановлення семантичних сфер іншомовного впливу і специфіки їх узусу; 5) специфіка співвідношення фонографічних варіантів назв прізвищевого типу та їх частотності як членів антропонімних формул у межах *функційних різновидів* етимологічних груп та лексико-семантичних підгруп; 6) специфіка структурування комплексних словотворчих полів питомої та гібридної лексики у межах *функційних різновидів*; 7) хронологічна стратифікація перших письмових фіксацій агентивно-професійних назв за *функційними різновидами* для встановлення динаміки наповнення ЛСГ питомою, гібридною та запозиченою лексикою; 8) стратифікація якісного складу ЛСГ у межах *функційних різновидів*; 9) специфіка впливів різнорівневих чинників мовної еволюції на розвиток досліджуваної ЛСГ як складної системи етимологічних груп лексики у межах їх *функційних різновидів*; 10) взаємна узгодженість і відповідність внутрішніх детермінант *функційних різновидів* систем питомої, гібридної та запозиченої складових ЛСГ та внутрішньої детермінанти ЛСГ тенденціям мовної еволюції та загальним законам діалектики.

Методичний алгоритм теоретико-методологічної та методико-емпіричної процедури системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи *сформовано* на основі концепції дисертації та принципів системно-функційної історичної лексикології з метою системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи і *застосовано в дисертації вперше*; його *новизну* визначено специфічною проблемно-об'єктною зумовленістю, *новим* системно-функційним підходом і принципами лінгвістичного пошуку, застосуванням *нових* методів аналізу і *нових* методичних прийомів емпіричного дослідження; *специфікація* об'єкта і предмета нашого дослідження зумовлюють *специфіку* вибору конкретних онтологічних та функційних властивостей досліджуваної системи, зокрема ЛСГ агентивно-професійних назв середньоанглійської мови, релевантних для історико-етимологічного дослідження розвитку лексико-семантичної системи англійської мови XI–XV ст., та *поєднання* характеристик мовних змін у комплекс, що відображає їх у проявах варіювання у ракурсі внутрішніх та зовнішніх чинників мовної еволюції, а також *домінування* системно-функційного підходу при встановленні характеристик ЛСГ, важливих для реконструкції мовної еволюції лексико-семантичної системи.

Комплексну поетапну *методику* системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи *створено* для конкретних потреб нашого дослідження, зокрема для реконструкції розвитку ЛСГ агентивно-професійних назв XI–XV ст. на підставі нової *гносеологічної системно-функційної процедури* як сукупності прийомів

і способів отримання вихідних знань на базі спостереження за безпосередніми характеристиками об'єкта дослідження, підпорядкованих системно-функційному підходові дослідження історії розвитку лексико-семантичної системи, зокрема середньоанглійської мови, у ракурсі чинників мовної еволюції:

1) *системно-функційний прийом* розмежування лексики на підставі виконання двох видів номінативної функції лексичної одиниці — функції класифікації та функції ідентифікації — на функційні різновиди лексики: а) угруповання слів, що виконують функції класифікації / ідентифікації, побутуючи як апелятиви, а також як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул; б) угруповання слів, що виконують виключно функцію ідентифікації, побутуючи як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул; в) угруповання слів, що виконують виключно функцію класифікації, побутуючи як апелятиви;

2) *системно-функційний прийом* розмежування лексики на функційні різновиди узусу (різновиди вжитку функційних угруповань лексики, об'єднаної на підставі виконання двох видів номінативної функції — класифікаційної та ідентифікаційної): а) лексика з усталеним узусом — угруповання слів, що побутують у досліджуваній період як апелятиви, а також як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул; б) лексика з неусталеним узусом — угруповання слів, що побутують у досліджуваній період виключно як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул; в) лексика з обмеженим узусом — угруповання слів, що побутують у досліджуваній період виключно як апелятиви;

3) *системно-функційний прийом* багатоаспектного комплексного аналізу лексики у трьох функційних різновидах у межах трьох складових ЛСГ (питомої, гібридної, запозиченої) з метою отримання спільної характеристики комплексів мовних змін у кожному різновиді узусу трьох складових ЛСГ; консолідація спільних характеристик комплексів мовних змін кожної складової ЛСГ в їх функційних різновидах (різновидах узусу) в об'єднану характеристику комплексів мовних змін кожної складової ЛСГ; консолідація об'єднаних характеристик комплексів мовних змін у межах кожної складової для отримання загальної характеристики комплексів мовних змін ЛСГ;

4) *системно-функційний прийом* багатовекторного зіставного аналізу різновидів узусу в межах етимологічних груп і лексико-семантичних підгруп досліджуваної лексики з метою встановлення характеристик її функційної диференціації: роль функції класифікації та ідентифікації в побутуванні агентивно-професійних назв у середньоанглійській період шляхом визначення їх функційної диференціації та узуальності; лексико-семантичне групування усього корпусу досліджуваної лексики та специфіка його в межах функційних різновидів; етимологічний склад ЛСГ та основ гібридних похідних і диференціація функційних різновидів за етимологічним складом; лексико-семантичне групування запозичень та основ гібридизмів у межах функційних різновидів для встановлення семантичних сфер іншомовного впливу і специфіки їх узусу; специфіка співвідношення фонографічних варіантів назв прізвищового типу та їх частотності як членів антропонімних формул у межах функційних різновидів етимологічних груп та лексико-семантичних підгруп; специфіка структурування

комплексних словотворчих полів питомої та гібридної лексики у межах функційних різновидів; хронологічна стратифікація перших письмових фіксацій агентивно-професійних назв за функційними різновидами для встановлення динаміки наповнення ЛСГ питомою, гібридною та запозиченою лексикою; стратифікація якісного складу ЛСГ у межах функційних різновидів;

5) *системно-функційний прийом* дослідження деривативної підсистеми морфологічної системи у межах внутрішньої семантичної системи: встановлення етимології словотворчих основ та продуктивності словотворчих моделей у різновидах узусу питомих і гібридних агентивно-професійних назв, структурно-семантичний аналіз комплексних словотворчих полів у межах трьох функційних різновидів питомої лексики і гібридизмів, їх зіставне дослідження з метою виявлення специфіки й загальних тенденцій розвитку;

6) *системно-функційний прийом* хронологізації мовних фактів: розташування назв прізвищового типу у хронологічному порядку їх письмових фіксацій у складі антропонімних формул, поєднане із групуванням їх словоформ за фонографічними варіантами; розбудова та зіставний аналіз двох рядів дат перших фіксацій лексем — як апелятивів і як онімів, — стратифікованих за століттями досліджуваного періоду, встановлення фактичної дати першої письмової фіксації власномовної та запозиченої лексики з метою уточнення датування їх появи чи залучення до словотворчої активності у мові-реципієнті, а також для визначення динаміки наповнення кожної етимологічної групи (підгрупи) у межах складових ЛСГ та функційних різновидів (різновидів узусу);

7) *системно-функційний прийом* класифікації запозичень за їх функційною асиміляцією (тобто за функційним критерієм) на підставі виконання запозиченим словом класифікаційної / ідентифікаційної функції на такі угруповання: 1) угруповання запозичень, що виконують функції класифікації / ідентифікації, побутуючи як апелятиви, а також як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул; 2) угруповання запозичень, що виконують виключно функцію ідентифікації, побутуючи як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул; 3) угруповання запозичень, що виконують виключно функцію класифікації, побутуючи як апелятиви;

8) *системно-функційний прийом* визначення узуальності та ступенів функційної асиміляції іншомовних лексичних запозичень: запозичені назви, що увійшли до мови-реципієнта самостійно / разом із мотивувальною базою, вважаємо узуально вживаними та різною мірою асимільованими на підставі виконуваної ними класифікаційної / ідентифікаційної функції, тобто за їх належністю до функційних різновидів і різновидів узусу, внесення до історичних словників як мовних фактів досліджуваного періоду, залучення до продуктивних моделей тогочасного словотвору, відповідності тогочасній орфографії: а) узуальні та значною мірою асимільовані — запозичення, на міру асиміляції яких впливають виконувані ними у мові-реципієнті у досліджуваний період функції класифікації та ідентифікації (побутування як апелятивів, а також як назва прізвищового типу у складі антропонімних формул); б) узуальні та частково асимільовані — запозичення, на міру асиміляції яких впливає виконувана ними функція ідентифікації (до апелятивного

фонду мови-реципієнта у досліджуваний період вони не увійшли, оскільки побутували виключно як назви прізвищевого типу у складі антропонімних формул, виконуючи функцію ідентифікації особи як додатковий до особового власного імені компонент антропонімної формули); в) узуальні та частково асимільовані — запозичення, на міру асиміляції яких впливає виконувана ними у мові-реципієнті функція класифікації (до апелятивного фонду мови-реципієнта вони увійшли, але не вживалися для потреб ідентифікації у функції онімів, отже мали низький ступінь загальнонародної вживаності);

9) *системно-функційний прийом* визначення формальної та функційної асиміляції запозичень у межах функційних різновидів етимологічних груп, а також асиміляції запозиченої іншомовної лексики, закладеної в основах гібридних дериватів, у межах функційних різновидів етимологічних груп основ (як виразників найважливішої ознаки асиміляції запозичення — мовленнєвої активності та набутої ними загальнонародної вживаності) на підставі обчислення коефіцієнтів фонографічної варіантності запозичених назв і гібридизмів у складі антропонімних формул і коефіцієнтів частотності слововжитку фонографічних варіантів запозичених назв і гібридизмів у складі антропонімних формул;

10) *системно-функційний прийом* визначення ступеня асиміляції (повна / часткова) запозиченої іншомовної лексики, закладеної в основах гібридних дериватів — за належністю до функційних різновидів і різновидів узусу, мовленнєвою активністю, набутою ними загальнонародною вживаністю та словотворчою активністю за законами словотворення мови-реципієнта; для встановлення специфіки залучення запозиченої лексики до словотворчої активності у мові-реципієнті у досліджуваний період з метою вивчення одного із найважливіших критеріїв асиміляції запозичень — їх словотворчої продуктивності — надається структурно-семантична характеристика комплексних словотворчих полів гібридних суфіксальних дериватів та композит;

11) *системно-функційний прийом* визначення мовленнєвої активності та загальнонародної вживаності питомої лексики у межах функційних різновидів на підставі обчислення коефіцієнта фонографічної варіантності питомих назв у складі антропонімних формул і коефіцієнта частотності слововжитку фонографічних варіантів питомих назв у складі антропонімних формул, оскільки вказані коефіцієнти служать показниками загальнонародної вживаності лексики у досліджуваний період, їх порівняльна характеристика є показником ступеня узуальності питомої, гібридної та запозиченої лексики досліджуваної ЛСГ;

12) *системно-функційний прийом* дослідження мовної інтерференції в межах ЛСГ: зіставний аналіз лексико-семантичного групування власномовної та запозиченої лексики в межах функційних різновидів з метою встановлення сфер іншомовного семантичного впливу в досліджуваний період та визначення системної стабільності функціонування досліджуваної мови шляхом установаження співвідношення власномовного / запозиченого і частки кожної етимологічної групи / підгрупи досліджуваної ЛСГ, тобто в межах системи запозичень і гібридизмів (зокрема, їх твірних основ);

13) *системно-функційний прийом* дослідження якісного складу ЛСГ певного періоду мовного розвитку: підпорядкована вирішенню проблеми “переродження” середньоанглійської мови, зокрема встановленню факту збереження якісної визначеності досліджуваної ЛСГ на кінець середньоанглійського періоду і відповідності її розвитку загальній тенденції мовної еволюції до збереження мовної стабільності, стратифікація якісного складу ЛСГ в межах функційних різновидів та етимологічних груп із залученням даних попереднього до досліджуваного та наступного після нього періодів розвитку мови.

Етапи методичного алгоритму реконструкції розвитку системи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови в аспекті детермінантного аналізу об'єднано за двома основними частинами: 1) індуктивна — аналіз мовної ситуації з метою встановлення функційного запиту надсистеми як зовнішньої детермінанти ЛСГ та сформованої під її впливом внутрішньої детермінанти ЛСГ; 2) дедуктивна — синтез онтологічних та функційних властивостей ЛСГ як прояв їх системно-функційної узгодженості та підпорядкування внутрішній детермінанті функціонування і розвитку, законам діалектики і тенденціям мовної еволюції.

У **розділі 3** "Реконструкція розвитку питомої складової лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови" викладено процедуру й результати встановлення цілісного комплексу онтологічних і функційних характеристик питомої складової досліджуваної ЛСГ; сформовано об'єднану характеристику комплексів мовних змін питомої складової на підставі консолідації характеристик комплексів мовних змін функційних різновидів (вивчено функційну диференціацію лексики, лексико-семантичне групування, словотворчу структуру і продуктивність способів словотворення у функційних різновидах, фонографічну варіантність назв прізвищового типу, частотність їх вжитку як назв прізвищового типу у складі антропонімних формул, хронологічну стратифікацію лексики функційних різновидів, динаміку наповнення підгруп у функційних різновидах, якісні зміни лексичного складу); у межах функційних різновидів виявлено підпорядкування розвитку ЛСГ агентивно-професійних назв мовній детермінанті.

Специфічне для періоду активного формування прізвищової системи англійської мови *поєднання функцій класифікації та ідентифікації особи* у агентивно-професійних назвах спричинило виявлену нами *специфіку наповнення ЛСГ питомою лексикою* упродовж таких етапів: *етап перший* — поява агентивно-професійних назв як засобу номінації особи у формі додаткового до особового власного імені компонента антропонімної формули; входження ядра ЛСГ до апеллятивного фонду як фактів мови внаслідок усталеності вжитку та продовження побутування у наступні періоди історії мови; *етап другий* — виокремлення у напівпериферію лексики, що внаслідок неусталеності вийшла із вжитку на початок наступного періоду історії мови; *етап третій* — виокремлення частини лексики, що не набула загальнонародного вжитку, не була використана для потреб ідентифікації особи у суспільстві і все ж побутувала на апеллятивному рівні як факт мови, утворюючи периферійну складову ЛСГ.

На основі здійсненого нами розподілу питомої лексики за функційним принципом та кількісних підрахунків робимо висновки щодо ступеня усталеності її вжитку: 1) *лексеми з усталеним узусом* — питомі АПН, що в середньоанглійський період побутують як апелятиви і назви прізвищового типу у складі антропонімних формул, наприклад: *hērd(e* [OE] ‘a herdsman; a keeper of cattle, hogs, horses, goats, or any kind of livestock’ 725 OED, 1150 MED (> Lehird, Hord, herde, Herde, Hirde, Herd, Heyrde, Hurde, Hird, Hierde); 2) *лексеми з неусталеним узусом* — питомі АПН, що в середньоанглійський період побутують виключно як назви прізвищового типу: **pigge~herd* “in surnames” MED < *pigge* [OE *pigga] (> Pyghurde 1327); архаїзми: **milne~ward* [OE *mylen-weard*] ‘keeper of a mill, miller’ MED, 1000 OED (> Milward 1260, Milleward 1279, 1429, Mulvard 1286, Meleward 1296, Milneward 1300, Moleward 1327, Moleward 1327, Muleward 1332, Mileward 1352, Mylleward 1413, Milleward 1428, Muleward 1432); неологізми: **shēp~ward* “in surnames” MED, *sheepward* ‘a shepherd’ 1609 OED (> Shepeward 1329, Shipward 1357, 1471, Shypward 1432); 3) *лексеми з обмеженим узусом* — питомі АПН, що відображені в середньоанглійських писемних пам’ятках виключно як апелятиви: *hors~kēpere* ‘horse keeper, stableman’ 1440 MED; *pigge~takere* ‘a provider of swine for household consumption’ 1454 MED; *swōn~herde* ‘a swineherd’ 1400 MED.

За *функційною варіативністю* питомої лексики здійснюємо її диференціацію на різновиди відповідно до побутування агентивно-професійних назв як апелятивів (функція класифікації) чи як назв прізвищового типу у складі антропонімних формул (функція ідентифікації): 1) АПН, що побутують як апелятиви та назви прізвищового типу (мають усталений узус), становлять ядро системи (37% — 420 семем); 2) АПН, що побутують виключно як назви прізвищового типу і до апелятивного фонду середньоанглійської мови не входять (мають неусталений узус), становлять напівпериферію (50% — 562 семем); 3) АПН, що побутують виключно як апелятиви (мають обмежений узус) становлять периферію (13% — 152 семем).

За *лексико-семантичним складом* питомі назви виявляють таку специфіку польового структурування: в *ядрі* розташовано назви ремісників (43%); у *напівпериферії* — назви осіб, професійно пов’язаних із товарно-грошовими операціями (16%); назви осіб, зайнятих у сільському господарстві (13%); у *периферії* — назви осіб, що перебувають на приватній службі (9%); назви осіб, що перебувають на державній службі (7%); назви осіб, зайнятих промислами (5%); назви осіб, професійно пов’язаних із інтелектуальною діяльністю (4%); назви осіб, професійно пов’язаних із мистецтвом (3%).

Специфіка лексико-семантичного групування питомої складової ЛСГ за умови врахування її функційної диференціації в підгрупах полягає у значному переважанні лексики, яка виконує функцію ідентифікації особи, над лексикою, яка виконує виключно функцію класифікації, що є *свідченням* великої популярності та загальнонародної вживаності питомої лексики в переважній більшості лексико-семантичних підгруп, за винятком найменш численних підгруп — назв осіб, професійно пов’язаних із мистецтвом, та назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю: у лексико-семантичній підгрупі назв ремісників це

співвідношення становить 90%:10%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, зайнятих у сільському господарстві — 87%:13%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, зайнятих промислами — 84%:16%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю — 57%:43%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, професійно пов'язаних із мистецтвом — 68%:32%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, що перебувають на державній службі — 88%:12%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, що перебувають на приватній службі — 86%:14%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, професійно пов'язаних із товарно-грошовими операціями — 90%:10%. загалом, АПН-оніми і АПН-апелятиви знаходяться у співвідношенні 7:1 (982 семемі: 152 семем); АПН, які входять до апелятивного фонду середньоанглійської мови, і ті АПН, що до нього не входять, перебувають у співвідношенні 1:1 (562 семемі: 572 семем).

Структурно-семантична характеристика комплексних словотворчих полів питомих АПН виявляє такі *результати*: основними способами словотвору є суфіксація та словоскладання у співвідношенні 3:2, суфіксальним способом утворено 657 семем (58%), способом словоскладання утворено 441 семем (39%); *ядром* словотворчого поля суфіксальних утворень є структурні моделі із суфіксом *-er* (е (398 семем — 35%): $N+er=N$ (23%), $V+er=N$ (34%); суфікс *-man* (188 семем — 17%) розташовано в *напівпериферії*; *ядром* словотворчого поля композит є модель $N+N(V+er)=N$ (261 семема — 23%, в т.ч. за моделлю $N+maker=N$ утворено 74 семемі — 7%); *напівпериферію* формує структурна модель $N+N=N$ (169 семем — 15%); безафіксним способом утворено 35 семем (3%).

У *ядрі* словотворчого поля питомих суфіксальних утворень розміщено словотворчу модель $V+er=N$ (34%), а модель $N+er=N$ (23%) знаходиться у *ближній напівпериферії*. Стосовно до функційної диференціації АПН отримано такі *співвідношення*: віддієслівна модель становить 63% серед назв із усталеним узусом, 33% — серед назв із неусталеним узусом, 97% — серед назв із обмеженим узусом, що *свідчить* про переважання моделі $V+er=N$ над моделлю $N+er=N$ більш ніж у 2.5 рази серед назв, що входять до апелятивного фонду середньоанглійської мови і продовжують побутування надалі, що *свідчить* про розпочату в давньоанглійський період тенденцію до наростання продуктивності віддієслівної моделі.

У *функційних різновидах* питомих складової ЛСГ *співвідношення основних способів словотвору* різняться таким чином: серед АПН, що функціонували як апелятиви та оніми, співвідношення суфіксальних утворень до композит становить 3:1 (309 семем: 86 семем); серед АПН, що побутували виключно як оніми, співвідношення суфіксальних утворень до композит становить 1:1 (288 семем: 270 семем); серед АПН, що функціонували виключно як апелятиви, співвідношення суфіксальних утворень до композит становить 3:4 (60 семем: 85 семем).

Співвідношення об'єднаних даних за трьома функційними різновидами *свідчать* про інтенсифікацію розпочатого в давньоанглійський період процесу перетворення суфіксального способу в найпродуктивніший, що призвів до перетворення його у панівний спосіб новоанглійського періоду: 1) серед АПН, що

побутовали в середньоанглійський період як назви прізвищового типу, виконуючи функцію ідентифікації особи, співвідношення суфіксальних утворень до композит становить 5:3 (597 семем: 356 семем, тобто об'єднані показники першого та другого функційних різновидів); 2) серед АПН, що входили до апелятивного фонду середньоанглійської мови, виконуючи функцію класифікації, співвідношення суфіксальних утворень до композит є дещо більшим і становить приблизно 2:1 (369 семем: 171 семем, тобто об'єднані показники першого і третього функційних різновидів); серед АПН, які не входили до апелятивного фонду мови, композити становлять майже половину утворень — 48%.

Фонографічна варіантність і частотність слововжитку питомої лексики проявляють у межах функційних різновидів *специфіку*, що *свідчить* про популярність та загальнонародну вживаність лексики як про умову її входження до апелятивного фонду середньоанглійської мови: *співвідношення* між інваріантами (982), фонографічними варіантами назв прізвищового типу (3403) та частотністю слововжитку назв прізвищового типу у складі антропонімних формул (4618) становить: 1) стосовно до АПН із усталеним узусом: коефіцієнт фонографічної варіантності АПН — назв прізвищового типу становить 5; коефіцієнт частотності слововжитку у складі антропонімних формул — 1.42; 2) стосовно до АПН із неусталеним узусом: коефіцієнт фонографічної варіантності АПН — назв прізвищового типу становить 2.3; коефіцієнт частотності слововжитку у складі антропонімних формул — 1.26. Отже, лексика з усталеним узусом, що належить до апелятивного фонду середньоанглійської мови, проявляє удвічі більшу фонографічну варіантність і на 16% більшу частотність слововжитку у функції ідентифікації особи у складі антропонімних формул, ніж лексика з неусталеним узусом, яка до апелятивного фонду мови не входить.

Прослідковуємо *відмінність* між розглядуваними функційними різновидами за їх *хронологічною стратифікацією*: перша письмова фіксація апелятивів зосереджена в XV ст. (271 семема — 47%); перша письмова фіксація АПН у складі антропонімних формул — у XIII ст. (482 семем — 49%). Отже, з використанням даних антропонімії відомості про хронологію виникнення питомих АПН значно *уточнюємо*, зокрема спостерігаємо зміщення максимуму з XV ст. на XIII ст. та збільшення майже удвічі лексики, вперше зафіксованої у XIV ст.

До складу питомої лексики входять 1049 (92%) питомих семем середньоанглійської мови і 93 (8%) питоми семем, що продовжують побутовати як апелятиви з давньоанглійського періоду або виникли внаслідок семантичного розвитку (розширення значення); *архаїзації* зазнали 9 питомих лексем (1% від загальної кількості 1134), побутовання яких обмежується функційним різновидом лексики з неусталеним узусом; 76 лексем (7%) є *неологізмами* в розглядуваний період, що побутовують як назви прізвищового типу і зафіксовані в апелятивному фонді мови в новоанглійський період. *Якісний склад* ЛСГ стратифікуємо на прошарки функційних різновидів питомої лексики: 1) різновид лексики з усталеним узусом, яка побутовала на апелятивному та онімічному рівнях, складається з двох частин: а) ядро — лексика, яка входила до апелятивного фонду мови в середньоанглійський період і продовжила побутовання в новоанглійський

період; б) периферія — лексика, яка бере свій початок ще в давньоанглійський період і продовжує функціонувати в наступні періоди (середньо- та новоанглійський); 2) різновид лексики з неусталеним узусом, яку зафіксовано виключно як пропріальну, складається із трьох частин: а) ядро — лексика, побутування якої окреслено межами середньоанглійського періоду; б) периферія — лексика, що виникла в давньоанглійський період і в середньоанглійський зазнала архаїзації, побутуючи лише у складі антропонімних формул; в) периферія — лексика, що увійшла до апелятивного фонду в новоанглійський період і визначена нами як неологічна; 3) різновид лексики з обмеженим узусом, побутування якої в середньоанглійський період було виключно як апелятивною; виникнувши в середньоанглійський період, вона продовжила своє побутування надалі; частка питомої лексики, що входила до апелятивного фонду середньоанглійської мови, збігається із часткою лексики, що до нього не входила.

У розділі 4 "Реконструкція розвитку гібридної складової лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови" висвітлено методичний алгоритм і результати комплексного аналізу онтологічних і функційних властивостей гібридної складової досліджуваної ЛСГ в аспекті її розвитку, сформовано об'єднану характеристику комплексів мовних змін на основі спільних характеристик комплексів мовних змін досліджуваної складової в її функційних різновидах, зокрема вивчено функційну диференціацію лексики, лексико-семантичне групування, продуктивність способів словотворення у функційних різновидах, фонографічну варіантність і частотність слововжитку назв прізвищового типу у складі антропонімних формул, хронологічну стратифікацію лексики функційних різновидів, динаміку наповнення підгруп у функційних різновидах, якісні зміни лексичного складу, а також їх специфіку в межах функційних різновидів, зумовлену підпорядкуванням розвитку ЛСГ мовній детермінанті.

За етимологічним складом твірних основ гібридизмів виявлено таку специфіку польового структурування: у ядрі розташовано деривати від центральнофранцузьких (239 семем — 31.5%) та скандинавських основ (185 семем — 24.5%); у напівпериферії (ближче до ядра) — похідні від основ із подвійною (латинською / французькою) етимологією (149 семем — 20%), похідні від латинських (94 семем — 12%) та похідні від нормандських основ (52 семем — 7%); у периферії — похідні від нижньонімецьких (31 семема — 4%) та похідні від кельтських основ (6 семем — 1%); загалом, співвідношення романського / германського / кельтського серед основ гібридизмів становить 70:30:1.

На основі розподілу гібридних дериватів за функційним принципом робимо висновки щодо ступеня усталеності їх вжитку в середньоанглійський період: 1) *лексеми з усталеним узусом* — гібридні деривати, утворені на основі асимільованої іншомовної лексики, що в середньоанглійський період побутують як апелятиви та назви прізвищового типу у складі антропонімних формул: *patten~maker* 'a maker of *pattens*' 1406 OED < *patin* [OF *patin*, med. L *patinus*] 'a name applied at different periods to various kinds of foot-gear' 1390 OED, 'a wooden, shoe, clog, *patten*' (> *Patynmaker*); 2) *лексеми з неусталеним узусом* — гібридні деривати, утворені на основі асимільованої лексики, що в середньоанглійський період побутують виключно як

назви прізвищевому типу у складі антропонімних формул: *pāste-man ‘one who makes or sells pastry’ MED < pāste [OF paste & L pasta] ‘dough for the making of bread or pastry; also, dough for making horse feed’ 1381 MED (> Pasteman 1290-1); неологізми: *pī(e)-man ‘a baker or seller of pies’ MED < pī(e) [ML pica, pia] ‘a baked dish of pastry filled with meat, spices, etc’ 1303 MED; pie-man ‘a man who makes pies for sale; a vendor of pies’ 1820 OED) (> Pyman 1301, 1524); 3) *лексими з обмеженим узусом* — гібридні деривати, утворені на основі асимільованої іншомовної лексики, що відображені в середньоанглійських писемних пам’ятках виключно як апелятиви: scāler ‘a maker of weighing scales’ 1450 MED < scāle [ML scāla ‘shell, scales, dish’; OF escale & ML scalia, scallia] ‘a balance, scales’; oinement~makere ‘one who makes ointments’ 1382 MED < oinement [OF oignement] 1325 MED.

За *функційною диференціацією*, тобто побутуванням як апелятив (функція класифікації) чи як назва прізвищевому типу у складі антропонімної формули (функція ідентифікації), 755 АПН-гібридизми розподілено таким чином: ядро утворюють АПН із неусталеним узусом (53% — 402 семем); напівпериферію — АПН із усталеним узусом (28% — 262 семем); периферію — АПН із обмеженим узусом (19% — 140 семем), що *свідчить* про значне переважання лексики з неусталеним узусом; співвідношення АПН-онімів до АПН-апелятивів становить 4:1.

За *лексичною семантикою* АПН-гібридизми виявляють специфіку розподілу в межах лексико-семантичних підгруп: назви ремісників (49%) утворюють *ядро*; назви осіб, професійно пов’язаних із товарно-грошовими операціями (11%), та назви осіб, що перебувають на приватній службі (10%), утворюють *напівпериферію*; назви осіб, зайнятих у сільському господарстві (8%), назви осіб, професійно пов’язаних із мистецтвом (8%), назви осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю (наукою, освітою, медициною) (5%), назви осіб, що перебувають на державній службі (5%), та назви осіб, зайнятих промислами (мисливством, рибальством, бджільництвом) (4%), утворюють *периферію*.

Лексико-семантичне групування гібридизмів виявляє *специфіку* за їх функційною диференціацією: у шести підгрупах відзначено суттєве переважання лексики, що виконувала в середньоанглійський період функцію ідентифікації особи — у підгрупі назв ремісників (92%:8%), назв осіб, зайнятих у сільському господарстві (89%:11%), назв осіб, зайнятих промислами (79%:21%), назв осіб, що перебувають на державній службі (75%:25%), назв осіб, що перебувають на приватній службі (71%:29%), назв осіб, професійно пов’язаних із товарно-грошовими операціями (80%:20); у двох підгрупах — назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю (47%:53%), та назв осіб, професійно пов’язаних із мистецтвом (48%:52%), — переважну частину становлять АПН, що не несли функційного навантаження ідентифікації особи, виконуючи виключно функцію класифікації. У кожній етимологічній групі гібридизмів фіксуємо специфіку наповнення підгруп при суттєвому переважанні в них назв ремісників.

Фонографічна варіантність гібридизмів як назв прізвищевому типу (1689 словоформ), їх відношення до кількості апелятивів-інваріантів (613) та *частотність* їх *слововжитку* у складі антропонімних формул (2189 слововживань) виявляють специфіку за функційними різновидами: 1) стосовно до

АПН, що побутували виключно як оніми: середній коефіцієнт фонографічної варіантності АПН — назв прізвищевому типу становить 1.8; середній коефіцієнт частотності слововжитку назв прізвищевому типу у складі антропонім них формул становить 1.1; 2) стосовно до АПН, що побутували як апелятиви та оніми: середній коефіцієнт фонографічної варіантності АПН — назв прізвищевому типу становить 4.3; середній коефіцієнт частотності слововжитку назв прізвищевому типу у складі антропонім них формул становить 1.4. Виявляємо такі *співвідношення*: АПН, які належать до апелятивного фонду середньоанглійської мови, *по-перше*, проявляють у 2.3 рази більшу фонографічну варіантність у функції ідентифікації особи, ніж АПН, що до апелятивного фонду середньоанглійської мови не належать і побутовують виключно як оніми; *по-друге*, мають на 20% більшу частотність слововжитку в цій функції, що *підтверджує* необхідність високого ступеня популярності та загальнонародної вживаності є *необхідною умовою* входження гібридизму до апелятивного фонду мови, отже *підтверджуємо тезу*, що основною ознакою лексичної асиміляції запозичень є їх високий ступінь популярності і загальнонародної вживаності. Асиміляцію запозичень, закладених в основах гібридизмів, засвідчено на підставі словотворчої активності за законами словотворення англійської мови, їх функційної диференціації та частотності слововжитку.

Аналіз комплексних словотворчих полів 755 АПН-гібридизмів, здійснений у руслі вивчення асиміляції запозичень, зокрема розвитку їх словотворчої продуктивності та вживаності в англійській мові, *установив*, що основними способами словотвору є суфіксація та словоскладання (суфіксальним способом утворено 461 семему — 61%, способом словоскладання утворено 294 семемі — 39%). *Ядро* КСП суфіксальних дериватів формує словотворча модель $N+er(e)=N$ (277 семем — 60%); ближче до ядра в *напівпериферії* розміщено словотворчу модель із суфіксом $N+man=N$ (116 семем — 25%); у *периферії* — словотворчі моделі $N+ster=N$ (33 семемі — 7%), $N+our=N$ (18 семем — 4%), $N+ess=N$ (13 семем — 3%). *Ядро* КСП композит утворено словотворчою моделлю $N+N-er=N$ (213 семем — 72%) із домінантною часткою композит із другим компонентом $\sim maker$ (111 семем — 38%), ближче до ядра в *напівпериферії* розміщено словотворчу модель $N+N=N$ (76 семем — 26%); у *периферії* — словотворчі моделі $N+N-ster=N$ (3 семемі — 1%), $Adj+N=N$ (2 семемі — 0.6%).

За *функційною диференціацією* співвідношення основних способів словотвору гібридизмів виявляє такі *особливості*: 1) серед гібридизмів із усталеним узусом, що в середньоанглійський період побутували як апелятиви та оніми, співвідношення суфіксальних утворень до композит становить 2:1 (149 семем — 64 семемі); 2) серед гібридизмів із неусталеним узусом, що побутували тільки як оніми, співвідношення суфіксальних утворень до композит становить 1:1 (221 семема — 181 семема); 3) серед гібридизмів із обмеженим узусом, що функціонували виключно як апелятиви, співвідношення суфіксальних утворень до апелятивів становить 2:1 (91 семема — 49 семем). Серед гібридизмів, що входили до складу апелятивного фонду середньоанглійської мови,

суфіксальний спосіб удвічі переважає над способом словоскладання (240 семем — 113 семем), водночас серед гібридизмів, які не стали його надбанням, спосіб словоскладання займає одну з домінуючих позицій, що яскраво *свідчить* про чітку тенденцію до наростання продуктивності суфіксального способу словотворення дериватів від запозичених основ у середньоанглійський період, а також *підтверджує*, що повністю асимільовані запозичення включаються в англійську словотворчу систему шляхом усіх тих способів і засобів словотворення, які є продуктивними на підтвердження тенденції інтенсифікації в середньоанглійський період продуктивності суфіксального способу словотворення, зокрема при творенні дериватів від запозичених основ.

Прослідковуємо *відмінність* між функційними різновидами гібридизмів за їх *хронологічною стратифікацією*: а) перша письмова фіксація гібридизмів-апелятивів кількісно зосереджена в XIV ст. (29.5%) та XV ст. (63.2%); б) перша письмова фіксація гібридизмів — назв прізвищевого типу — у XIII ст. (39%) та XIV ст. (42.5%). Найбільшу кількість АПН-гібридизмів уперше зафіксовано протягом XIII ст. (247 семем — 32.7%) та XIV ст. (291 семема — 38.5%). На основі врахування функційної диференціації ЛСГ агентивно-професійних назв та використання даних середньоанглійської антропонімії щодо назв прізвищевого типу, вжитих у складі антропонімних формул у функції ідентифікації особи, *отримано нові дані* стосовно до утворення гібридизмів: 1) *гібридизми від латинських лексичних запозичень*: початок утворення дериватів у XII ст. (9.5%), стрімка інтенсифікація цього процесу в XIII ст. (47%) та XIV ст. (34%), різкий спад інтенсивності в XV ст. (9.5%); 2) *гібридизми від центральнофранцузьких лексичних запозичень*: початок утворення дериватів у XII ст. (3%), інтенсифікація цього процесу в XIII ст. (27%), кульмінація в XIV ст. (44%), різкий спад інтенсивності в XV ст. (26%); 3) *гібридизми від нормандських лексичних запозичень*: початок утворення дериватів у XII ст. (14%), інтенсифікація цього процесу в XIII ст. (33%), кульмінація в XIV ст. (46%), різкий спад інтенсивності в XV ст. (7%); 4) *гібридизми від лексичних запозичень з подвійною (латинською/ французькою) етимологією*: початок утворення дериватів у XII ст. (2%), наростання інтенсивності цього процесу в XIII ст. (23%) та в XIV ст. (35%), кульмінація в XV ст. (40%); 5) *гібридизми від скандинавських лексичних запозичень*: початок утворення дериватів в XI ст. (2%), інтенсифікація цього процесу в XII ст. (9%), кульмінація в XIII ст. (39%) та в XIV ст. (36%), різкий спад інтенсивності в XV ст. (14%); 6) *гібридизми від нижньонімецьких лексичних запозичень*: початок утворення дериватів у XII ст. (3%), стрімка інтенсифікація цього процесу з кульмінацією в XIII ст. (45%), поступовий спад інтенсивності в XIV ст. (32%) та в XV ст. (20%). На підставі отриманих даних *робимо висновок щодо процесу утворення АПН-гібридизмів*: гібридні похідні від лексичних запозичень усіх етимологічних груп (за винятком похідних від скандинавських запозичень) починають виникати в XII ст., виявляючи при цьому малу чисельність; стрімке зростання чисельності спостерігаємо в XIII-XIV ст.; спад (поступовий / різкий) словотворчої активності — в XV ст. (за винятком похідних від запозичень із подвійною (латинською/ французькою) етимологією, інтенсивність утворення яких продовжується в XV ст.).

Отже, новими даними щодо ЛСГ агентивно-професійних назв підтверджуємо правильність тези про швидку асиміляцію лексичних запозичень, зокрема шляхом залучення їх до процесу словотворення, і цим спростовуємо твердження прибічників повільної та пізньої асиміляції.

Порівняльний аналіз даних історико-етимологічних лексикографічних джерел стосовно назв прізвищового типу та апелятивів, що їх мотивують, виявив такі якісні зміни гібридної складової ЛСГ агентивно-професійних назв середньоанглійської мови: *архаїзації* зазнала 1 давньоанглійська семема (0.1% від загальної кількості 755), побутування якої обмежується функційним різновидом лексики з неусталеним узусом; 18 семем (2.4%) вважаємо *неологізмами* в розглядуваний період, оскільки вони увійшли до апелятивного фонду мови в наступні періоди її розвитку і як апелятиви вперше згадуються в писемних пам'ятках наступного періоду англійської мови, зокрема в XVI–XIX ст. Отже, 97.5% (736 семем) гібридизмів, що є утвореннями середньоанглійського періоду, становлять *ядро* гібридної складової досліджуваної ЛСГ; архаїзм та неологізми (19 семем — 2.5%) — її *периферію*.

У розділі 5 "Реконструкція розвитку запозиченої складової лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови" описано методичний алгоритм і результати дослідження онтологічних і функційних властивостей агентивно-професійних назв — запозичень та сформовано об'єднану характеристику комплексів мовних змін запозиченої складової на підставі консолідації спільних характеристик комплексів мовних змін функційних різновидів запозичень, визначено польове структурування запозиченої складової ЛСГ: 1) за етимологічним складом; 2) за функційною диференціацією у межах етимологічних груп; 3) за лексико-семантичним групуванням у межах функційних різновидів; 4) за хронологічною стратифікацією у межах середньоанглійського періоду; 5) за якісним складом; синтезовано результати досліджень мовних змін усіх складових ЛСГ у загальну характеристику комплексів мовних змін, встановлено підпорядкування розвитку ЛСГ мовній детермінанті та універсальним законам діалектики у руслі загальних тенденціям мовної еволюції під впливом різнорівневих чинників.

На основі розподілу запозичень за функційним принципом робимо висновки щодо ступеня усталеності їх вжитку в середньоанглійський період, зокрема щодо *невмотивованих запозичень*: 1) *лексеми з усталеним узусом* — запозичення-асимілятиви, що в середньоанглійський період побутують як апелятиви і назви прізвищового типу у складі антропонімних формул: *pelliper* [ML *pellipārius*] 'a skinner or currier; a dealer in hides or skins' 1391 MED (> *Pelliper, pellipar, Piliper, Pellipare*); 2) *лексеми з неусталеним узусом* — запозичення, які в середньоанглійський період побутують виключно як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул: **clāvēr* [OF *clavier*] 'the keeper of a door or gate, porter; a key-keeper, ?steward; — in surname only' MED (> *Claver* 1211, 1225, 1271, 1327, 1346, *Clauer* 1255, *Clauyr* 1327); *неологізми*: **chapeler* [OF] 'a maker or seller of hats' MED, 1601 OED (> *Chapeler* 1214, 1230, 1249, 1303, *capel(l)er* 1216-20, 1291, 1311, *Chapeller* 1290); 3) *лексеми з обмеженим узусом* — запозичення-

асимілятиви, що відображені в середньоанглійських писемних пам'ятках виключно як апелятиви: *collybista* (from Gr. 'a money-changer or usurer' 1400 MED; *fenerātōur* [L *fēnerātor*] 'money lender, usurer' 1425 MED; щодо *вмотивованих запозичень*: 1) *лексеми з усталеним узусом* — вмотивовані запозичення, що в середньоанглійський період побутують як апелятиви та назви прізвищевому типу у складі антропонімних формул, наприклад: *curtinēr* [OF] 'a maker of curtains' 1450 MED < *curtīn*(e n. [OF *co(u)rtine*] 'a curtain for screening or ornament; one of a set of drapes used to enclose a bed, to set off an altar, etc.' 1300 MED (> *Courtenyr*, *Courtanier*); 2) *лексеми з неусталеним узусом* — вмотивовані запозичення, що в середньоанглійський період побутують виключно як назви прізвищевому типу у складі антропонімних формул, наприклад: *galocher [OF *galochier*] 'a maker or seller of galoches' MED < *galoch*e [OF] 'a kind of footwear, consisting of a wooden sole fastened onto the foot with leather thongs' 1363-4 MED (> *Galocher* 1306); *неологізми*: *oilere [< *oil*(e n.) 'a maker or seller of oil' MED, *oiler* [< *oil*, sb. or v. + -er; F *huilier* 'oil-man ufacturer, oil-merchant'] 'a manufacturer of , or dealer in, oil; an oil-man ' 1552 OED; 'one who oils or lubricates with oil' 1846 OED (> *Oylere* 1248, 1286, 1332, *oyler* 1278, *Oyller* 1281, *Oyellere* 1281); 3) *лексеми з обмеженим узусом* — вмотивовані запозичення, що відображені в середньоанглійських писемних пам'ятках виключно як апелятиви, наприклад: *clariōun* [OF *clarion*] 'a clarion blower' 1400 MED; *rōtōur*(e [OF *rotēor*, *roteour*, AF *rotur* 'rote player'] 'one who plays the rote' 1303 MED.

За *функційною диференціацією* 528 запозичень розподілено в такому *співвідношенні*: 1) запозичення, що побутували як апелятиви і назви прізвищевому типу, тобто мали усталений узус, становлять 64% (338 семем) і утворюють *ядро*; 2) запозичення, що побутували виключно як апелятиви, тобто мали обмежений узус, становлять 21% (110 семем) і утворюють *напівпериферію*; 3) запозичення, що побутували виключно як назви прізвищевому типу, тобто мали неусталений узус, становлять 15% (80 семем) і утворюють *периферію*.

За *етимологічним складом невмотивованих запозичень* встановлено таку специфіку їх польового структурування: найчисленніше представлено давньофранцузькі запозичення (78 семем — 39%), які становлять ядро запозиченої складової досліджуваної ЛСГ; напівпериферію утворюють нормандські запозичення (55 семем — 28%) та запозичення із подвійною (латинською / французькою) етимологією (50 семем — 25%); периферію утворюють латинські (11 семем — 5%), скандинавські (5 семем — 2.5%) та нижньонімецькі (1 семема — 0.5%) запозичення. Найчисленніше серед *вмотивованих* запозичень представлено АПН — центральнофранцузькі запозичення (146 семем — 44.5%), які утворюють *ядро*; *напівпериферію* утворюють запозичення із подвійною (латинською / французькою) етимологією (94 семем — 28.7%) та нормандські запозичення (54 семем — 16.5%); *периферію* утворюють латинські запозичення (29 семем — 8.8%), скандинавські запозичення (4 семем — 1.2%) та нижньонімецькі запозичення (1 семема — 0.3%).

У межах етимологічних груп запозичень їх функційна диференціація виявляє таку *специфіку*: серед запозичених назв осіб, професійно зайнятих

інтелектуальною діяльністю, переважну частину становлять запозичення, що не несли функційного навантаження ідентифікації особи як додаткові до особового власного імені компоненти антропонімних формул; решта лексико-семантичних підгруп виявляє суттєве переважання лексики з функцією ідентифікації особи. Загалом, співвідношення запозичень, які виконували функцію ідентифікації особи як назви прізвищового типу, до запозичень, що виконували тільки класифікаційну функцію, становить приблизно 4:1 (418:110 семем). Це *свідчить*, що в побутуванні запозичених іншомовних АПН провідна роль належала функції ідентифікації особи. Співвідношення АПН, які входили до апелятивного фонду мови, і тих АПН, які до нього не входили, становить приблизно 5:1 (448:80 семем), що *свідчить* про високий ступінь освоєння й усталеність узусу запозичень розглядуваної ЛСГ.

За *лексичною семантикою невмотивовані запозичення* виявляють специфіку розподілу в межах лексико-семантичних підгруп: найчисленніше представлено лексико-семантичною підгрупу назв ремісників (23%), яка утворюють *ядро*; *напівпериферію* утворюють лексико-семантичні підгрупи назв осіб, що перебувають на приватній службі (17.5%), назви осіб, що перебувають на офіційній службі (16%), назви осіб, пов'язаних із товарно-грошовими операціями (15.5%), назви осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю (11.5%), назви осіб, професійно пов'язаних із мистецтвом (9.5%); *периферію* утворюють назви осіб, що займаються сільським господарством (4%), назви осіб, що займаються промислами (3%). *Умотивовані запозичення* найчисленніше представлено лексико-семантичною підгрупою назв ремісників (30%), яка утворює *ядро*; *напівпериферію* утворюють підгрупи назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю (16%), назв осіб, професійно пов'язаних із мистецтвом (14%), назв осіб, що перебувають на приватній службі (12%), назв осіб, пов'язаних із товарно-грошовими операціями (13%), та назв осіб, що перебувають на офіційній службі (12%); *периферію* утворюють назви осіб, що займаються сільським господарством (5%), та назви осіб, що займаються промислами (2%).

Лексико-семантичне групування запозичень, здійснене на основі їх функційної диференціації, виявляє співвідношення лексики, що побутувала у функції ідентифікації особи, і лексики, що не використовувалася з цією метою, в межах таких лексико-семантичних підгруп: назв ремісників — 92%:8%, назв осіб, зайнятих у сільському господарстві — 83%:17%, назв осіб, зайнятих промислами — 92%:8%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю — 35%:65%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, професійно пов'язаних із мистецтвом — 70%:30%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, що перебувають на державній службі — 92%:8%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, що перебувають на приватній службі — 86%:14%; у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, професійно пов'язаних із товарно-грошовими операціями — 83%:17%. Отже, лексико-семантичне групування запозичень є *проявом специфіки* їх дистрибуції за функційними різновидами: у всіх лексико-семантичних підгрупах (за винятком назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю) суттєве (в середньому — чотирикратне) переважання

лексики із функцією ідентифікації особи над лексикою, яка виконує функцію класифікації, що є *свідченням* провідної ролі серед запозичень функції ідентифікації особи; п'ятикратне переважання запозичень, що входили до апелятивного фонду мови, над тими запозиченнями, що побутували виключно як оніми, *свідчить* про високий ступінь їх освоєння та усталеність узусу.

Кількісні дані *фонографічних варіантів* запозичених АПН — назв прізвищевих типу (2337), *частотності їх слововжитку* (3397) та кількості інваріантів апелятивів (418), що є їх антропоосновами, виявили таке *співвідношення* в межах функційних різновидів: 1) стосовно до запозичень із неусталеним узусом, середній коефіцієнт фонографічної варіантності АПН 3.4; середній коефіцієнт частотності слововжитку фонографічних варіантів АПН у складі антропоніімних формул становить 1.4; 2) стосовно до запозичень з усталеним узусом, що побутували як апелятиви та оніми, середній коефіцієнт фонографічної варіантності АПН становить 6.5, а середній коефіцієнт частотності слововжитку фонографічних варіантів АПН у складі антропоніімних формул становить 1.4. Отже, запозичення із усталеним узусом мають у функції ідентифікації особи однакову частотність слововжитку із запозиченнями з неусталеним узусом, однак проявляють у цій функції майже удвічі більшу фонографічну варіантність, що *свідчить*, попри характерну неунормованість середньоанглійської орфографії та особливості фонографічної асиміляції запозичень, про їх *більшу мовленнєву активність*.

Прослідковуємо відмінність у *хронологічній стратифікації* запозичень за їх функційними різновидами; констатуємо, що у функції ідентифікації особи запозичення засвідчено раніше, вважаємо часом появи цих семем у мові саме час їх першої фіксації у складі антропоніімних формул. Перша письмова фіксація переважної більшості етимологічних груп АПН-апелятивів кількісно зосереджена в XIV ст. (46%) та XV ст. (40%), тоді як із використанням даних антропонімії отримуємо показники такого їх хронологічного розподілу: найбільшу кількість запозичень уперше зафіксовано протягом XIII ст. (226 семем — 43%). Удвічі меншу кількість запозичень уперше засвідчено протягом XII ст. (109 семем — 21%) та XIV ст. (106 семем — 20%); найменшу кількість запозичень уперше зафіксовано в XI ст. (15 семем — 3%); на XV ст. припадає 13% перших фіксацій запозичень (72 семем). У кожній етимологічній групі запозичень спостерігаємо замість раптового максимуму в XIV–XV ст. ступінчастий процес збільшення їх кількості упродовж XII–XV ст. із максимумом у XIII ст.

Якісний склад запозиченої іншомовної складової ЛСГ агентивно-професійних назв виявляє таку специфіку: у функційному різновиді лексики з усталеним узусом фіксуємо 11 семем (2% від усіх запозичень) *давньоанглійської мови*, які продовжили своє побутування в середньоанглійській та новоанглійській періоди, виконуючи функцію класифікації та ідентифікації особи. Частка виявлених у середньоанглійській мові *неологізмів*, побутування яких в середньоанглійській період обмежується антропонімією (тобто як апелятиви вони вперше зафіксовані в XVI–XIX ст.), становить 2.7% запозичень (14 семем). Отже, 95% запозичень було асимільовано в середньоанглійській період, вони утворюють

ядро якісного складу; 2% є запозиченнями давньоанглійського періоду і утворюють *периферію*; близько 3% запозичень побутували в середньоанглійський період виключно як антропоніми, увійшовши до апелятивного фонду англійської мови в новоанглійський період, і також становлять *периферію* якісного складу запозичень середньоанглійської мови.

ВИСНОВКИ

Загальну характеристику комплексів мовних змін ЛСГ отримано на основі об'єднаної характеристики комплексів мовних змін питомої, гібридної, запозиченої складових ЛСГ, що є завершальним рівнем комплексного аналізу мовних змін за схемою системно-функційної реконструкції еволюції лексико-семантичної системи середньоанглійської мови як детермінантного аналізу на матеріалі окремої ЛСГ.

Реконструктивний потенціал середньоанглійської антропонімії, зокрема прізвищевої системи періоду її становлення, розкрито на підставі залучення для наукових потреб англійської історичної лексикології та різнобічної класифікації широкого пласту лексики (2417 семем) середньоанглійської мови, що представляє цілісну лексико-семантичну групу агентивно-професійних назв; для наукових потреб англійської історичної ономастики систематизовано, класифіковано, розподілено у хронологічному порядку 10204 слововживань 7429 фонографічних варіантів назв прізвищевому типу періоду активного формування англійської прізвищевої системи, антропонімії основами яких є 2015 агентивно-професійних назв; на базі антропонімії виявлено 1044 лексеми, які до апелятивного фонду середньоанглійської мови не входили, побутувавши виключно як оніми у складі антропонімічних формул (10 архаїзмів давньоанглійського періоду, 108 неологізмів, що як апелятиви вперше згадуються в XVI–XIX ст., та 936 назв, які вийшли з ужитку на початок наступного періоду історії мови); із застосуванням даних антропонімії відновлено лексику середньоанглійського періоду та на 43% розширено відомості про склад ЛСГ.

На основі інтеграції характеристик комплексів мовних змін питомої, гібридної за запозиченої складової устанавлюємо відповідність загальної характеристики комплексів мовних змін ЛСГ її внутрішній детермінанті. Так, розгляд антиномій узус — норма, внутрішнє — зовнішнє, реалізовані потенції мовної системи — нереалізовані потенції мовної системи, системні мовні факти — несистемні мовні факти, синтагматика — парадигматика, синхронія — діахронія у тріадах із номінативною функцією лексичних одиниць, яку вони виконують у надсистемі середньоанглійської мови (зокрема, функцією класифікації та функцією ідентифікації), тобто за системно-функційним принципом історичної лексикології щодо вивчення мовних змін у рамках досліджуваної ЛСГ середньоанглійського періоду, дозволяє розкрити *функційну узгодженість* узусу і норми, внутрішнього і зовнішнього (зокрема, питомого і запозиченого), реалізованих і нереалізованих потенцій мовної систем, системних і несистемних мовних фактів, синтагматики і парадигматики та синхронно-діахронічну функційну узгодженість як *властивостей*, що забезпечили цілісність,

динамічність, самодостатність, відкритість, якісну визначеність, тобто *основних системних ознак мови*. Визначальну роль функції ідентифікації особи в агентивно-професійних назвах середньоанглійської мови доведено побутуванням 83% лексики як назв прізвищевого типу і чотирикратне переважання лексики, вживаної у функції ідентифікації, над лексикою, вживаною виключно у функції класифікації.

Дію *універсальних законів діалектики* на функціонування і розвиток ЛСГ агентивно-професійних назв XI–XV ст. засвідчено у проявах таких законів: *закон загального зв'язку явищ* — проявляється в різноманітних внутрішньосистемних зв'язках та процесах, зокрема у лексико-семантичному групуванні, деривації, асиміляції запозичень, узуальності та у зв'язках і відношеннях з іншими мовними системами, зокрема у вигляді лексичного запозичення, та у зв'язках із явищами суспільного життя, зокрема в зумовленому суспільним характером мови взаємозв'язку історії мови з історією її носіїв; *закон залежності властивостей об'єкта* (зокрема, мовного елемента) *від його функційного навантаження* — проявляється у такій специфіці досліджених у дисертації функційних різновидах агентивно-професійної лексики середньоанглійської мови: 1) лексико-семантичне групування в межах етимологічних груп *є проявом специфіки* сфер семантичного впливу лексичних запозичень: а) центральнофранцузький вплив найбільше проявився у лексико-семантичній підгрупі назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю, та назв осіб, професійно зайнятих мистецтвом; б) нормандський вплив — серед назв осіб, що перебувають на державній службі, та назв осіб, професійно зайнятих мистецтвом; в) латинський вплив — серед назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю; г) запозичення із подвійною латинською / французькою етимологією переважають серед назв осіб, професійно зайнятих інтелектуальною діяльністю, та назв осіб, що перебувають на державній службі; скандинавський вплив — серед назв осіб, що перебувають на державній службі, та назв осіб, зайнятих промислами; е) нижньонімецький вплив — серед назв осіб, зайнятих промислами, та назв осіб, професійно пов'язаних із товарно-грошовими операціями; 2) хронологічна стратифікація (так, у функції ідентифікації особи як назви прізвищевого типу у складі антропонімних формул АПН зафіксовано раніше, ніж апелятиви у класифікаційній функції) *свідчить* про визначальну роль функції ідентифікації особи в побутуванні АПН у середньоанглійський період; 3) за належністю до функційних різновидів визначається ступінь асиміляції лексичних запозичень та іншомовної лексики в основах гібридних похідних (повна / часткова асиміляція); 4) належність до функційних різновидів, яка зумовлює усталеність / неусталеність / обмеженість узусу, *визначає* загальнонародну вживаність як умову входження лексики до апелятивного фонду мови (*підтверджено* фактом архаїзації на початок новоанглійського періоду саме назв із неусталеним узусом — 39% усього корпусу ЛСГ, що виконували виключно функцію ідентифікації і не входили до апелятивного фонду середньоанглійської мови); *закон переходу кількісних змін у якісні*: кількісні дані фонографічної варіантності назв прізвищевого типу, їх частотності у складі антропонімних формул і кількісні дані структурно-семантичної характеристики комплексних словотворчих полів питомих та

гібридних дериватів *свідчать* про загальнонародну вживаність, мовленнєву активність та словотворчу активність за законами словотворення англійської мови як про основні ознаки асиміляції іншомовних запозичень і основну умову входження лексики до апелятивного фонду мови; *закон єдності і боротьби протилежностей*, зокрема боротьби між новим/старим (між новою / старою формою, між старим /новим змістом, між старою формою / новим змістом, між новою формою / старим змістом), а також *закон заперечення заперечення* (зростання нового в надрах старого і використання старого для створення нового) та *суперечність між потребами і засобами вираження засвідчено* в таких проявах: 1) загальне зростання чисельності словникового складу ЛСГ у понад шість разів порівняно з давньоанглійським періодом; поповнення словникового складу за рахунок запозичення (22% лексики) та в основному за рахунок словотворення (переважання похідних назв (97%) над непохідними (3%) серед питомої лексики, співвідношення англійської (питомої і гібридної) лексики та запозиченої у співвідношенні 4:1); 2) зміни якісного складу лексико-семантичної групи, зокрема явища архаїзації та неологізації, як *прояви тенденції* до збереження мовної стабільності, що *підтверджено* переважанням частки апелятивної лексики середньоанглійської мови, яка продовжила побутування в наступні періоди, над часткою лексики, побутування якої обмежилося антропонімією середньоанглійського періоду у співвідношенні 61%:39%, тобто 3:2; 3) дію *принципу аналогії як вияв універсального закону єдності і боротьби протилежностей*, — *засвідчено* у явищах деривації, зокрема у творенні нових слів за продуктивними моделями суфіксального словотвору із суфіксом –er, –man та за продуктивними моделями словоскладання із компонентом ~maker.

Внутрішньосистемні та функційні характеристики ЛСГ, що формують комплекс мовних змін, підтверджують їх відповідність *загальним тенденціям розвитку мови*: 1) *тенденції до впорядкування структурної організації мовної системи* (переважання суфіксальних похідних серед АПН, що увійшли до апелятивного фонду мови); 2) *тенденції до більшої формальної виразності номінативних одиниць* (перевага суфіксації над словоскладанням та безафіксними дериватами в системі засобів номінації осіб за професією в середньоанглійський період); 3) *тенденції до збереження мовної стабільності* (переважання питомих АПН у всіх лексико-семантичних підгрупах; співвідношення 44%: 25%: 31% питомих / гібридних / запозичених АПН серед лексики, що продовжила побутування в наступні періоди історії мови; переважання англійської (питомої і гібридної) лексики над запозиченою у співвідношенні 4:1, переважання питомої складової над гібридною у співвідношенні 5:3, співвідношення 5:4:1 германського / романського / кельтського лексичних елементів в цілому; загалом, ці факти служать *доказами* щодо: а) змішаного характеру словника, але не переродження англійської мови в цілому внаслідок нормандського завоювання; б) лексичного запозичення як одного із основних, але не провідного способу збагачення словникового складу; в) словотворення на базі питомої та асимільованої лексики як основного способу поповнення словника в середньоанглійський період); *динамічну стабільність* (якісну визначеність)

середньоанглійської мови *підтверджено* н також фактами, по-перше, переважання лексики, утвореної в середньоанглійський період, над давньоанглійською лексикою, архаїзмами та інноваціями; по-друге, переважання лексики середньоанглійської мови, яка продовжила побутування в наступні періоди історії мови, над часткою лексики, побутування якої обмежилось функцією ідентифікації в середньоанглійський період; по-третє, переважання частки лексики, яка продовжила побутування / вийшла з ужитку в межах складових ЛСГ, що є *свідченням* динамічності питомої і гібридної складової та стабільності запозиченої складової, а також *проявом* високого ступеня асиміляції запозичень у середньоанглійській мові; *по-четверте*, значущість частки лексики, архаїзованої упродовж середньоанглійського періоду, побутування якої обмежилось функцією ідентифікації, коли назва особи за професією збігалася з реальною професією її носія, що є *свідченням* ключової ролі демографічного чинника в еволюції ЛСГ в середньоанглійський період; 4) *тенденції до зростання функційної стратифікації лексики* (зростання лексико-семантичної диференціації АПН за синонімічними рядами у складі лексико-семантичних підгруп порівняно з давньоанглійським; зростання функційних різновидів лексики, зокрема за класифікаційною та ідентифікаційною функціями); 5) *тенденції до зростання функційної варіативності лексики* (зростання кількісного наповнення синонімічних рядів у складі лексико-семантичних підгруп і функційних різновидів лексики порівняно з давньоанглійським періодом); 6) *тенденції до поступового ускладнення й відносного удосконалення семантичної системи* (шестикратне збільшення лексичного фонду досліджуваної ЛСГ у середньоанглійський період порівняно з давньоанглійським).

Дію *внутрішньомовних чинників* на еволюцію досліджуваної ЛСГ засвідчено в таких *тенденціях*: 1) *до створення слів простої морфологічної структури* (переважання суфіксальних утворень, зокрема із суфіксом –er, –man, над композитами; 2) *до економії мовних засобів*; 3) *до використання експресивніших форм* (переважання композит над суфіксальними утвореннями в лексиці, виявленій на базі антропонімії). Загалом, на тлі тенденції до аналітизації англійської мови основні способи словотвору агентивно-професійних назв середньоанглійської мови виявляють: а) *тенденцію до зростання частки суфіксальних утворень як вияв інтенсивності розпочатого в давньоанглійський період процесу перетворення суфіксального способу в найпродуктивніший із остаточним перетворення його у провідний у новоанглійський період* (що зумовлено *позамовним чинником* — спеціалізацією процесу виробництва і переважанням у сфері номінації осіб за професією ономасіологічної категорії носія агентивного відношення до виконуваної трудової операції, яка реалізується у віддієслівних дериватах); б) *закономірність включення повністю асимільованих запозичень в середньоанглійську словотворчу систему шляхом продуктивних способів і засобів словотворення*; в) *закономірність посилення запозиченнями у мові-реципієнті провідної тенденції словотворення*.

Дію *зовнішньомовних чинників* на еволюцію ЛСГ (як прояв необхідності збереження мови у стані комунікативної придатності) *засвідчено в іншомовному впливі через лексичні запозичення, що є реалізацією соціального і*

соціокультурного впливу, особливостей історичного життя народу та прогресу людського суспільства загалом, а також *окреслює* етимологічний склад ЛСГ як специфічний прояв лексичної теоретико-лінгвістичної закономірності — кореляції між витісненням питомої лексики та збереженням якісної визначеності мови, зумовлює важливу для *вирішення проблеми* "змішаного складу" англійської мови характеристику словникового складу — наповнення питомою, гібридною, запозиченою лексикою, а також співвідношення підсистем.

Позамовні чинники вплинули на еволюцію досліджуваної ЛСГ у специфічних для історії англійської мови *проявах* суспільно-історичних факторів, які визначили мовну ситуацію середньоанглійського періоду: 1) міграція населення, сумісне проживання різних етносів на одній території, економічні, політичні, культурні контакти різних народів, військові завоювання, тобто економіко-політичні зрушення, які видозмінюють контингент носіїв англійської мови і лежать в основі мовної взаємодії упродовж XI–XV ст.; 2) прогрес людського суспільства у проявах розвитку його духовної й матеріальної культури, що зумовив кількісне і якісне збагачення ЛСГ в цілому за рахунок розширення її складу порівняно з давньоанглійським періодом та наповнення синонімічних рядів; 3) демографічний чинник — один із вирішальних у формуванні якісного та кількісного складу досліджуваної ЛСГ.

Вирішальну роль у формуванні лексичного масиву досліджуваної ЛСГ в середньоанглійський період відіграють *економіко-політичні зрушення*, які видозмінюють контингент носіїв мови; *підтвердженням* цього є *центральне положення частки назв ремісників* у всіх функційних різновидах питомої лексики кожної етимологічної групи / підгрупи основ гібридних похідних та запозичень (за винятком назв із обмеженим узусом, що побутували виключно у функції класифікації — центральне місце серед запозичень посідають назви осіб, професійно пов'язаних з інтелектуальною діяльністю, а серед гібридизмів — центральне місце в рівній пропорції належить назвам ремісників та назвам осіб, професійно пов'язаних із мистецтвом). Отже, *основними причинами еволюції* досліджуваної ЛСГ є вагомість суспільних прошарків, зокрема вирішальною є роль народних мас як носіїв мовних традицій, а також прогрес суспільства у проявах розвитку його духовної і матеріальної культури у зв'язку із ускладненням структури суспільства та розширенням і урізноманітненням сфер людської діяльності, тобто у зростаючій функційній варіативності мови, що є відображенням посилення спеціалізації мови, підвищення ступеня її відповідності потребам суспільства, необхідності збереження у стані комунікативної придатності. Кількісний та якісний склад досліджуваної ЛСГ є *проявом* таких основних *системних ознак мови*, як цілісність, структурованість, гетерогенність, динамічність, самодостатність, відкритість та якісна визначеність. *Домінантою еволюції* досліджуваної ЛСГ в середньоанглійський період є її поступове ускладнення і відносне удосконалення в нерозривній єдності з розвитком суспільства, у пристосуванні до мінливих умов спілкування як проявах єдності структурно-функційної організованості та структурно-функційної варіативності середньоанглійської мови.

У **рекоме́ндаціях** детерміновано концептуальні перспективи, доцільність і пропозиції щодо галузей і сфер використання результатів дисертації, авторської методики та методів системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи в багатоаспектних дослідженнях історії розвитку англійської мови, спрямованих на виявлення комплексів характеристик лексико-семантичних груп з урахуванням специфіки зовнішньої і внутрішньої детермінанти.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Добровольська О.Я. Агентивно-професійна лексика в історії англійської мови: деривація і таксономія: монографія. Чернівці, 2016. 624 с. (Кушнерик В.І. Середньовіччя розкриває свої таємниці. Рецензія на монографію. *Синопсис: текст, контекст, медія*. Електронний фаховий журнал / Київськ. ун-т Бориса Грінченка. Київ, 2016. №3(15). URL: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/index>).
2. Добровольська О.Я. Назви осіб, професійно пов'язаних із мистецтвом, як вираження етноспецифіки антропооснов англійських і українських прізвищ. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. №5. С. 53–56.
3. Добровольська О.Я. Назви осіб за професією, за даними англійської та української антропонімії. *Наукові записки Кіровоградського ДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 112–115.
4. Добровольська О.Я. Апелятиви середньоанглійської мови, реконструйовані на матеріалі історичної антропонімії. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2007. №110. Т. 1. С. 161-164. ISSN 1562–0808.
5. Добровольська О.Я. Реконструкція семантики апелятивів середньоанглійської мови на основі даних історичної антропонімії. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія "Філологічні науки"*. Луцьк, 2007. №4. С. 14–19.
6. Добровольська О.Я. Реконструктивні можливості середньоанглійської антропонімії. *Мова і культура*. Київ, 2008. М 74. Вип. 10. Т. IX (109). С. 68–73.
7. Добровольська О.Я. Синхронічний та діяхронічний підходи до вивчення явища лакуарності (на матеріалі середньоанглійської мови). *Studia Slavica / Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2008. Вип. 8. С. 142–151.*
8. Добровольська О.Я. Французькі запозичення у середньоанглійській мові, зафіксовані на антропонімному рівні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2008. Вип. 38. С. 121–124.
9. Добровольська О.Я. Французькі запозичення — назви ремісників у середньоанглійській мові, за даними історичної антропонімії. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2008. Вип. 6. С. 202–206.
10. Добровольська О.Я. Французькі запозичення — професійні назви як антропооснови середньоанглійських назв прізвищевих типу. *Нова філологія / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2008. №31. С. 65–69.*
11. Добровольська О.Я. Французькі запозичення як антропооснови середньоанглійських назв прізвищевих типу. *Науковий вісник Волинського*

державного університету імені Лесі Українки. Серія "Філологічні науки". Луцьк, 2008. №5. С. 18–21. ISSN 1729–360X.

12. Добровольська О.Я. Професійні назви середньоанглійського періоду — гібридні похідні від французьких основ. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2009. №168. Т. 1. С. 231–234. ISSN 1562–0808.

13. Добровольська О.Я. Середньоанглійські професійні назви — запозичення, за даними історичної антропонімії. *Мова і культура*. Київ, 2009. М 74. Вип. 11. Т.І (113). С. 91–97.

14. Добровольська О.Я. Середньоанглійські назви ремісників — гібридні новоутворення від французьких основ. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2009. Вип. 7. С. 123–128.

15. Добровольська О.Я. Професійні назви-композиції — гібридні похідні від французьких та питомих англійських основ, реконструйовані на базі середньоанглійської антропонімії. *Studia Linguistica / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка*. Київ, 2011. V (1). С. 185–192.

16. Добровольська О.Я. Реконструкція суфіксальних агентивних назв, утворених від французьких засвоєнь середньоанглійського періоду. *Функциональная лингвистика*. Симферополь, 2012. №3. С. 152–154. ISSN 2219–4290.

17. Добровольська О.Я. Середньоанглійські професійні назви-композиції — гібридні похідні від французьких та питомих англійських основ. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк, 2013. №25 (274). С. 95–100. ISSN 1729–360X.

18. Добровольська О.Я. Агентивно-професійна лексика середньоанглійського періоду: історико-етимологічний аспект. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики / Чернівець. нац. ун-т. Чернівці*, 2016. Вип. 11–12. Ч. 1. С. 173–178.

19. Добровольська О.Я. Лексична асиміляція скандинавських засвоєнь у середньоанглійській мові (на матеріалі агентивно-професійних назв). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк, 2016. №5 (300). С. 295–301. ISSN 1729–360X.

20. Добровольська О.Я. Французькі професійні назви як антропооснови середньоанглійських назв прізвищового типу. *Записки з романо-германської філології / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова*. Одеса, 2010. Вип. 25. С. 99–107. ISSN 2307–4604 (print), ISSN 2518–7627 (online).

21. Добровольська О.Я. Агентивно-професійна лексика в англійській мові XI–XV ст.: класифікація за структурою. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Київ, 2016. Т. 19. №1. С. 37–47. ISSN 2311–0821 (print), ISSN 2415–7333 (online).

22. Добровольська О.Я. Назви землеробів в англійській мові XI–XV ст.: етимологічний склад та різноаспектний узус. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Філологічні науки"*. Київ, 2016. Вип. 257. С. 37–50. ISSN 2413–5305 (print), ISSN 2410–9401 (online).

23. Добровольська О.Я. Прізвищева система середньоанглійського періоду як джерело вивчення апелятивної лексики: лінгвістичні й соціально-історичні аспекти. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Філологічні науки"*. Київ, 2016. Вип. 248. С. 30–45. ISSN 2413–5305 (print), ISSN (online) 2410–9401.

24. Добровольська О.Я. Структурно-семантична характеристика комплексного словотвірного поля середньоанглійських суфіксальних агентивно-професійних назв із суфіксом *-man*. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди "Лінгвістичні дослідження"*. Харків, 2016. Вип. 44. С. 46–55. ISSN 2312–0665 (print), ISSN 2312–7546 (online).

25. Добровольская О.Я. Ассимиляция нижненемецких заимствований в среднеанглийском языке. *ФИЛОЛОГОС* / Елецк. гос. ун-т им. И.А. Бунина. Елец, 2016. Вып. 30 (№3). С. 11–20. ISSN 2079–2638.

26. Добровольская О.Я. Кельтские заимствования как лексическая база среднеанглийских названий лиц по профессии. *Вестник Оренбургского государственного университета* / Оренбург. гос. ун-т. Оренбург, 2016. №6 (194). С. 14–18. ISSN 1814–6457 (print), ISSN 1814–6465(online).

27. Добровольская О.Я. Латинские заимствования в тематической группе среднеанглийских наименований лиц по профессии. *Argumentum* / Doctoral School of Linguistics. Debrecen, 2016. V. 12. P. 241–251. HU ISSN 1787–3606.

URL: <http://argumentum.unideb.hu/>.

28. Добровольська О.Я. Методика й етапи дослідження агентивно-професійної лексики середньоанглійської мови. *Science and Education a New Dimension: Philology* / Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. Budapest, 2016. Vol. IV (21). Iss. 98. P. 46–50. ISSN 2308–5258 (print), ISSN 2308–1996 (online). URL: <http://www.seanewdim.com/>

29. Добровольская О.Я. Наименования лиц по профессии в среднеанглийском языке: исконная лексика с ограниченным узусом. *Гуманитарный вектор. Серия: Филология. Востоковедение* / Забайкал. гос. ун-т. Чита, 2016. Т. 11. №5. С. 57–65. ISSN 1996–7853 (print), e-ISSN 2542–0038.

30. Добровольская О.Я. Наименования поэтов, писателей и переводчиков в среднеанглийском языке. *Мир лингвистики и коммуникации*: электрон. научн. журн. / Тверь, 2016. Т. 1. №45. С. 25–34. ISSN 1999–8406. URL: <http://tverlingua.ru/>

31. Добровольская О.Я. Нормандские и центральнофранцузские лексические элементы в системе среднеанглийских наименований лиц по профессии. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия "Лингвистика"* / Южно-Урал. гос. ун-т. Челябинск, 2016. Т. 13. №3. С. 5–12. ISSN 1991–9751 (print), ISSN 2413–0532 (online).

32. Добровольская О.Я. Фонографическая вариативность среднеанглийской агентивно-профессиональной лексики. *Вестник Костромского государственного университета имени Н.А. Некрасова*. Кострома, 2016. Т. 23. №4. С. 160–165. ISSN 1998–0817.

33. Добровольская О.Я. Функциональная дифференциация наименований учёных и учителей в английском языке XI–XV веков. *Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. Humanitates*. Тюмень, 2016, Т. 2. №3. С. 23–39. ISSN 2411–197X (print), e-ISSN 2500–0896.

34. Dobrovolska O. Middle English names of merchants: etymology and aspects of usage. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics: electronic on-line journal / The Slovak Association for the Study of English*. Vol. 13 (2016). No.3. P. 46–69. ISSN 1336–782X. URL: <http://www.skase.sk/jtl.html>.

35. Dobrovolska O.J. The Names of Herdsmen in the Middle English Language: Historical Development of the Lexical-Thematic Group. *Studies about languages*. Kaunas, KTU, N30 (2017). ISSN 1648-2824 (print), ISSN: 2029-7203 (online).

36. Добровольська О.Я. Середньоанглійські назви ремісників, за даними англійської антропонімії. *Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія: зб. наук. праць*. Київ, 2001. Ч. 1. С. 323–330.

37. Добровольская О.Я. Названия лиц, профессионально связанных с интеллектуальной деятельностью, как выражение этноспецифики антропооснов английских и украинских фамилий. *Форма, значение и функции единиц языка и речи: мат-лы докл. междунар. науч. конф. / Минск. гос. лингв. ун-т*. (Минск, 16–17 мая 2002 г.). Минск, 2002. Ч. 3. С. 54–56.

38. Добровольська О.Я. Назви осіб, професійно пов'язаних із сільським господарством, мисливством та рибальством, за даними англійської та української історичної антропонімії. *Функционализм как основа лингвистических исследований: сб. науч. докл. научн. конф. (Ялта, 3–7 окт. 2005 г.)*. Симферополь, 2005. С. 118.

39. Добровольська О.Я. Середньоанглійські професійні назви-композиції — гібридні похідні від французьких та питомих англійських основ. *Перші Почепцовські читання: мат-ли міжнар. наук. конф. (Київ, 25–27 вересня 2013 р.) / Київ. нац. лінгв. ун-т*. Київ, 2013. С. 33–35.

40. Добровольская О.Я. Соотношение исконной и заимствованной лексики в тематической группе наименований ремесленников как проявление специфики истории английского языка. *Универсальное и национальное в языковой картине мира: мат-лы междунар. науч. конф. (Минск, 2–3 окт. 2015 г.) / Минск. гос. лингв. ун-т*. Минск, 2016. С. 44–47.

АНОТАЦІЯ

Добровольська О. Я. Реконструкція розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови (на матеріалі агентивно-професійної лексики XI–XV століть). — На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 — германські мови. — Київський національний лінгвістичний університет МОН України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено вивченню наукової проблеми мовної еволюції в аспекті історичної динаміки мовних процесів у лексико-семантичній системі середньоанглійської мови на загальнометодологічних засадах системології, сучасної системної лінгвістики і часткових принципах системно-функційної історичної

лексикології в ракурсі діалектичної єдності системної стабільності функціонування словникового складу і його розвитку у проявах загальних тенденцій мовної еволюції й універсальних законів діалектики внаслідок впливу різнорівневих чинників і підпорядкування мовній детермінанті. Створено методологію системно-функційної історичної лексикології як нового напрямку лінгвістичного пошуку, розширенні аналітичного і методичного апарату сучасної системної лінгвістики розробкою методичного алгоритму системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи. Отримано нові результати, суттєві для теорії мовної еволюції, теорії мовних змін, теорії сучасної системної лінгвістики, теорії мовної інтерференції, сучасної теорії англійської мови і вирішення питань систематизації лексичного складу, його функційної диференціації, узусу, деривації, варіювання і функційної асиміляції лексичних запозичень.

Ключові слова: агентивно-професійна лексика, лексико-семантична система, мовна детермінанта, мовна еволюція, середньоанглійська мова.

АННОТАЦІЯ

Добровольська О. Я. Реконструкция развития лексико-семантической системы среднеанглийского языка (на материале агентивно-профессиональной лексики XI–XV веков). — На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 — германские языки. — Киевский национальный лингвистический университет МОН Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена изучению проблемы языковой эволюции в аспекте исторической динамики языковых процессов в лексико-семантической системе среднеанглийского языка на общеметодологической основе системологии, современной системной лингвистики и частных принципах системно-функциональной исторической лексикологии в ракурсе диалектического единства системной стабильности функционирования словарного состава и его развития в проявлениях общих тенденций языковой эволюции и универсальных законов диалектики вследствие влияния внутренних и внешних факторов, а также языковой детерминанты. Создана методология системно-функциональной исторической лексикологии — нового направления лингвистического поиска, расширен аналитический и методический аппарат современной системной лингвистики разработкой методического алгоритма системно-функциональной реконструкции развития лексико-семантической системы. Получены новые результаты, существенные для теории языковой эволюции, теории языковых изменений, теории современной системной лингвистики, теории языковой интерференции, современной теории английского языка и решения вопросов систематизации лексического состава, его функциональной дифференциации, узуса, деривации, варьирования и функциональной ассимиляции лексических заимствований.

Ключевые слова: агентивно-профессиональная лексика, лексико-семантическая система, языковая детерминанта, языковая эволюция, среднеанглийский язык.

ABSTRACT

Dobrovolska O. Ya. Reconstruction of Middle English lexical and semantic system evolution (a case study of occupational terms of the XI-XVth centuries). — Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology: Speciality 10.02.04 — Germanic languages. Kyiv National Linguistic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2018.

The scientific problem of the thesis concerns evolution of the English language in the aspect of dynamic language processes in Middle English lexical and semantic system, based on the general principles of modern systemic linguistics and systemic functional reconstruction of lexical and semantic system development as a methodological research algorithm of the dialectical unity of system stability in the lexical and semantic group of occupational terms. The paper presents elaboration of novel principles of systemic functional historical lexicology in line with the general systemological research methodology and on the basis of the primary complementary principles of the theory of modern systemic linguistics.

The systemic and functional lexicology as a new approach to the lexical and semantic system investigation from historical and etymological perspectives is built on the interparadigmatic principles of historicism and systematicity, integrated in the definition of the subordination of individual lexical and semantic group development to its determinant as well as to the laws of dialectics in accordance with the laws of language evolution and the influence of various factors.

The thesis presents the establishment of the new methods of modern systemic linguistics and new investigative techniques are designed, resulting in the creation of systemic functional reconstruction algorithm applicable to the lexical and semantic system development as a theoretical and empirical procedure. The determinant analysis of the lexical and semantic group of Middle English occupational terms is elaborated and employed for the first time by determining the interplay of the ontological and functional properties of the group, as well as the subordination of the whole complex of language changes to the determinant of lexical and semantic group as an embodiment of the language determinant. The concept of language determinant on the level of lexical and semantic system is developed as a set of minor determinants of its components, especially lexical and semantic groups, in the manifestations on deeper layers, including the interaction between phonological, morphological and lexical and semantic layers.

The paper reveals the elaboration of the internal determinant on the level of the individual lexical and semantic group. The determinant outlines the functionally important features of the system components and the connections existing between them and is developed under the influence of the external determinant (the urge of the super-system to fulfil the identification function) as the functional characteristic of the entire system. The communicative perspective of the utterance, which is a fixed feature of nominating meanings of typical statements as the most important property of the language type (the determinant of the language) requires a certain functional load of lexical units, which defines the internal determinant of the lexical and semantic group, formed due to the external determinant. Functional differentiation of the vocabulary according to the classification and identification functions defines the varieties of the usage, in particular

unstable, restricted-normal (limited) and steady-state. The external determinant of the lexical and semantic group of Middle English occupational terms is determined by examining definite changes in the language situation of the Middle English period with the aim of establishing functional request of meta-system (language community) on the performance of a certain sort of nominative functions, in particular the identification one.

Theoretical significance of the thesis lies in the establishment of methodology of systemic functional historical lexicology as a new area of linguistic research, in the extension of the analytical and methodological apparatus of modern systemic linguistics with methodological algorithm of systemic functional reconstruction of the Middle English lexical and semantic system development as a methodological and methodical procedure, as well as its application on the material of the lexical and semantic group of Middle English occupational terms. New significant results for the theory of language evolution, theory of language change, theory of modern systemic linguistics, theory of language interference, as well as modern theory of the English language (problems of the systematization of the Middle English lexical structure, its functional differentiation, usage, derivation, variation and functional assimilation of lexical borrowings) are obtained. The results of the thesis outline important conceptual perspectives of their application on the basis of a new language material with the aim to identify natural connections between the language characteristics at all the evolution levels of other lexical and semantic groups.

Key words: occupational terms, lexical and semantic system, language determinant, language evolution, Middle English.